

Oud Hoorn

2020

2

42^e Jaargang

IN DIT NUMMER O.A.: HET JOODS ONROEREND GOED IN HOORN TIJDENS DE BEZETTING; DE OPGRAVING VAN HET PARADIJS; VAN PARKZAAL VIA PARKSCHOUWBURG NAAR SCHOUWBURG HET PARK; DAAN VAN DER DONK VAN MAISON WILLY; HAAR VADER WAS KRIJGSGEVANGEN IN HOORN EN GROSTHUIZEN; TWEE HOUTEN HUIZEN MET EEN BIJZONDERE GESCHIEDENIS: EMMALAAEN EN WESTERSINGEL; HOE DE HOUTZAGERS UIT HOORN VERDWENEN; HERINNERINGEN NA 75 JAAR; STADSBEELD

V O O R W O O R D

Jaap van der Hout

Lente

Terwijl ik in de zon in ons binnenstadstuintje zit, zie ik de natuur weer alles overnemen. De bomen ontbotten en laten hun prachtige bloesems zien, de monumentale beuk bij het kapelletje kleurt zacht rood. Ook de vogels vliegen af en aan en badden in onze vijver. Dit jaar hebben we eens alle tijd om hier extra van te genieten. Geen gejaagd en gehaast, geen afspraken of een voorjaarsvakantie. Johan Cruyff zei het al: ieder nadeel heeft ook zo zijn voordeel. Maar het blijven vreemde tijden. De bestuursvergadering houden via het beeldscherm op veilige afstand van elkaar. We kunnen niet zomaar ons Oost-Indisch Pakhuis binnenlopen voor een praatje en een bakkie. Daarnaast moeten we het doen zonder onze ledenvergadering, de ziel en het geweten van onze bloeiende vereniging. In april hadden we Christ Stoffelen tijdens de ledenvergadering in het zonnetje willen zetten. Christ woont tegenwoordig niet meer in de directe omgeving van Hoorn en het afscheid van zijn club valt hem zwaar. 25 jaar is hij onze documentalist geweest. En wat voor één! Christ laat een prachtige bibliotheek achter. Maar ook als stadsgids en vrijwilliger was hij actief. Nu is hij ermee gestopt. We moeten zijn afscheid uitstellen zoals veel andere mooie activiteiten die we als vereniging ondernemen.

Wanneer kunnen we weer onder leiding van onze gidsen genieten van het schoon en de geschiedenis van onze stad? We moeten het afwachten. Maar als ik in het lentezonnetje een rondje door de stad loop en zie hoe prachtig het Kerkplein er uit begint te zien, of merk dat de verbouwing van de Grote Kerk is begonnen, een begin is gemaakt met de plaatsing van de oud-Hollandse lantarenpalen in het grootste deel van de binnenstad, dan ervaar ik dat nog steeds een deel van onze wereld gewoon door draait. Dat zie je ook in onze vereniging: het feit dat u dit kwartaalblad ontvangt, dat de kennisbank steeds uitgebreider wordt, er nog steeds leuke wetenswaardigheden op de website bij komen. Het betekent dat veel van onze vrijwilligers thuis voor de vereniging en voor ons druk in de weer zijn.

We zullen nog een tijdje moeten leven met onze anderhalve-meter-maatschappij. Wat dat voor ons als vereniging betekent, ervaren we aan den lijve. Nadat het Rijk met aanbevelingen kwam proberen we die in onze vereniging in praktijk te brengen. Hoe het verder gaat en wanneer we

elkaar weer in een groter gezelschap mogen ontmoeten, de tijd zal het leren. In de tussentijd: geniet van het voorjaar en de vele kleine dingen die het leven biedt. Ik hoop u allen weer gezond ergens later dit jaar te kunnen ontmoeten.

Museum van de Twintigste Eeuw

Krententuin 24 (Oostereiland)

1621 DG Hoorn

tel. 0229-214001

Geopend:

maandag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur

zaterdag en zondag 12.00-17.00 uur

www.museumhoorn.nl

Westfries Museum

Roode Steen 1, Hoorn

tel. 0229-280022

Geopend: 1 april t/m 31 oktober, maandag

t/m vrijdag 11.00-17.00 uur; 1 november

t/m 31 maart; dinsdag t/m vrijdag, 11.00-

17.00 uur. Het gehele jaar zaterdag en

zondag 13.00-17.00 uur

www.wfm.nl

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c, Hoorn

tel. 0229-282500

Studiezaal open:

dinsdag en vrijdag 9.00-17.00 uur

Voor meer informatie:

www.westfriesarchief.nl

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22

1621 GG Hoorn

tel. 0229-273570

Email: info@oudhoorn.nl

www.oudhoorn.nl

Geopend: dinsdag en donderdag

10.00-16.00 uur

zaterdag 10.00-14.00 uur

Houd rekening met andere openingstijden

Bij de voorplaat

In de eerste jaargang van ons Kwartaalblad (1979) schreef journalist en redactielid Jan Onstenk enkele artikelen over de 'Historische Chronijk van Hoorn' van Klaas van Voorst (1745-1826). Het is een vervolg op de Kroniek van Velius. Vijf dikke banden, in handschrift, keurig bewaard in

het Westfries Archief, niet in druk verschenen. De corona-crisis die de wereld teistert en niet aan onze stad voorbijgaat, legde een link naar enkele passages uit de Chronijk van Van Voorst. In 1656 werd Hoorn getroffen door de pest. De ziekte sloeg wijd om zich heen en trof rijk en arm. In het eerste halfjaar leek er weinig aan de hand. De maandelijkse sterftecijfers waren niet onrustbarend. Gemiddeld zo'n 17, als normaal. Maar in juli waren het er plotseling 65, in augustus 165, in september 232, waarna de piek was bereikt. In oktober vielen nog 130 doden te betreuren. In die trieste septembermaand werden op één dag 24 doden in de Grote Kerk begraven. De vermogende burgers. Voor de minder vermogenden werden inderhaast nieuwe begraafplaatsen aan de rand van de stad ingericht.

Nu waart het ongrijpbare coronavirus rond. Gelukkig zijn de hygiënische omstandigheden onvergelykbaar met die tijd en staat de gezondheidszorg op hoog niveau. We kennen bijna allen wel mensen die door de ziekte zijn getroffen. De onzekerheid gepaard gaande met de intelligente 'lockdown' van ons kabinet bepalen ons juist in dit bijzondere jaar van herdenken bij het grote goed dat vrijheid is. Wij beleefden de herdenking dit jaar ingetogener en wellicht daardoor intenser dan middels grootse festivals hoewel we die vreselijk misten. Alles is anders. 1,5 meter afstand, geen bezoek, zoveel mogelijk thuis werken...

Ook dit kwartaalblad kwam via een andere werkwijze tot stand. Digitaal, op afstand. Dat was wennen. Als redactie hopen we dat het u als lezer goed gaat, wensen wij u sterkte en hopen dat wij u enige verstrooiing mogen bieden met dit nieuwe nummer van ons blad.

De omslag toont een gedeelte van een miniatuur uit de 'Chroniques et annales' van Gilles li Muisit, abt van de Saint-Martin in het Belgische Doornik (ca 1400, bron: Koninklijke Bibliotheek Brussel).

I N D I T N U M M E R

VOORWOORD

Jaap van der Hout

PAGINA 58

HET JOODS ONROEREND

GOED IN HOORN TIJDENS DE
BEZETTING

Raymund Schütz

PAGINA 60

DE OPGRAVING VAN HET

PARADIJS

Christiaan Schrickx

PAGINA 65

VAN PARKZAAL VIA
PARKSCHOUWBURG NAAR
SCHOUWBURG HET PARK

Chris Holman

PAGINA 73

DAAN VAN DER DONK VAN
MAISON WILLY

Aukje van Wissen

PAGINA 77

HAAR VADER WAS KRIJGS-
GEVANGEN IN HOORN EN
GROSTHUIZEN

Rita Lodde-Tolenaar

PAGINA 80

TWEE HOUTEN HUIZEN MET EEN
BIJZONDERE GESCHIEDENIS:
EMMALAAN EN WESTERSINGEL

Elly Damen & Piet van
Zalinge en Rob & Resy
Broekhoven

PAGINA 84

CAÏSSA-EENHOORN: 100
JAAR SCHAAKHISTORIE

Co Buysman

PAGINA 87

HOE DE HOUTZAGERS UIT
HOORN VERDWENEN

Harry Vlaar

PAGINA 88

HERINNERINGEN NA 75 JAAR

Henk de Rooij

PAGINA 99

STADSBEELD

Jaap van der Hout

PAGINA 101

VERLEDEN & HEDEN

Willy Wiggelaar

PAGINA 104

COLOFON

Kwartaalblad
Vereniging Oud Hoorn

Bestuur:

Jaap van der Hout, voorzitter,
Matt Wever, secretaris,
Jos Renckens, penningmeester,
Ron Dol, Jan Haring, Anja Morit.

Ereleden:

J.C. Kerkmeijer (1875-1956)
mr.dr. B. R. Canneman
(1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Koppers (1920-1990)
drs. H.M. van den Berg
(1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel
E.S. Ottens
E.L. van Iersel

Foto's/illustraties:

Resy Broekhoven
Elly Damen
Gerie Delamarre
Daan van der Donk
Frans van Iersel
Koninklijke Bibliotheek Brussel
(Alamy)
Rita Lodde-Tolenaar
Jennie Monen
Noord-Hollands Archief
Vereniging Oud Hoorn
Collectie Het Park
Collectie Ridderikhoff
Rode Kruis (oorlogsarchief)
Henk de Rooij
Rijksdienst Cultureel Erfgoed
Rijksmuseum
Christiaan Schrickx
Collectie K. Veer
Harry Vlaar
Westfries Museum
Willy Wiggelaar
Aukje van Wissen

ISSN: 2213-7009

HET JOODS ONROEREND GOED IN HOORN

DOOR RAYMUND SCHÜTZ¹

Inleiding

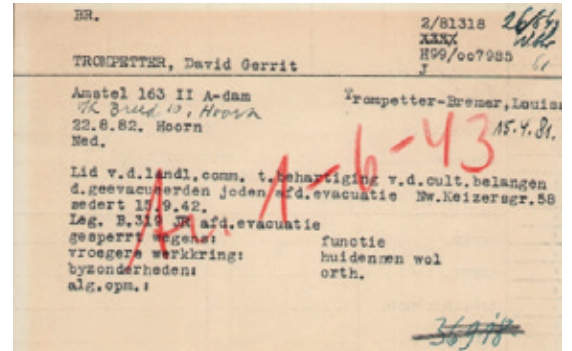
Één van de Hoornse Joden, die op 20 april 1942 waren gesommeerd om per trein naar Amsterdam te vertrekken, was David Gerrit Trompetter, voorheen handelaar in huiden en wol. Hij was eigenaar van drie panden in Hoorn: Breed 10 (zijn voormalige woonhuis) en Westerdijk 16-18. David had na zijn gedwongen vertrek een Sperre (uitstel van deportatie) van de Joodse Raad in Amsterdam gekregen en woonde daar aan de Amstel 163 II met zijn echtgenote Louise Trompetter-Bremer. Hij werkte bij de Joodse Raad op de afdeling Evacuatie als 'lid van de landelijke commissie ter behartiging van de culturele belangen der geëvacueerde Joden'. We kunnen slechts raden naar de inhoud van die functie, want de meeste 'geëvacueerde' (gedeporteerde) Joden werden vermoord. Samen met zijn vrouw Louise werd hij op 26 mei 1943 in barak 61 van Westerbork geregistreerd. En op 1 juni 1943 werden zij gedeporteerd naar Sobibor, waar ze direct na aankomst op 4 juni 1943 werden vermoord. De Hoornse panden van David waren op 27 oktober 1942 verkocht aan twee inwoners van Hoorn en Zwollerkerspel. De opbrengst was 10.200 gulden, waarvan in de eerste plaats de bezetter profiteerde, maar ook de makelaar (provisie), de notaris (akte) en de belastingdienst (registratierecht).

In dit artikel wordt onderzocht hoeveel Joods onroerend goed er in Hoorn beschikbaar was en hoe de plaatselijke onroerend goedmarkt reageerde op dit aanbod. De Joodse gemeenschap in Hoorn was niet groot en telde in 1930 nog 50 zielen. Gedurende de oorlog werden er 20 Joodse inwoners van Hoorn vermoord. Na de Tweede Wereldoorlog werd de Joodse gemeente van Hoorn opgeheven en bij die van Alkmaar gevoegd. Wel zullen we zien dat er meer Joods eigendom van onroerend goed was, dan op grond van deze cijfers kon worden vermoed.

De Jodenvervolging en het Nederlandse bestuur

In Nederland stelden de Duitsers in mei 1940 een 'burgerlijk' bezettingsbestuur in, dat werd geleid door rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart en verder bestond uit SS'ers, vaak gepromoveerde juristen, die toegewijd waren aan het antisemitische gedachtegoed van Hitler. Voor de buitenwereld werd de vervolging van de Joden bestempeld als een zaak van de openbare orde en werden

burgemeesters, ambtenaren van de burgerlijke stand en politieagenten nauw betrokken bij de uitvoering daarvan. De zittende ambtenarij, van hoog tot laag, raakte betrokken bij de uitvoering van de anti-Joodse maatregelen. Slechts weinigen boden verzet.²

De gevolgen waren gruwelijk: in januari 1941 moesten Joden zich laten registreren bij de gemeente, vervolgens werden zij ontrecht, geïsoleerd en vanaf juli 1942 gedeporteerd en vermoord. Slechts 5.000 Joden keerden terug uit de kampen en hen wachtte in Nederland een koud, harteloos onthaal.

We kennen allemaal de foto's van de razzia's, arrestaties en van de situatie in de bevrijde kampen. Maar parallel daaraan was er een administratief-juridisch proces in werking gesteld, dat zich aan het oog onttrok. Joden werden hun rechten als burger ontnomen, zij moesten hun vermogen en eigendommen laten registreren en inleveren. Hun tegoeden, aandelen, obligaties en waardevolle objecten werden ondergebracht bij de Amsterdamse roofofbank Lippmann, Rosenthal & Co (Liro), die de bezetter voor dit doel had opgericht.

Onroerende zaken van Joden werden op grond van de Verordening 154/1941 (11 augustus 1941) 'betreffende het joodsche grondbezit' onder een speciale vorm van 'beheer' gesteld. De centrale registratie gebeurde door de stichting NGV (Niederländische Grundstückverwaltung), het lokale beheer werd door makelaars van het ANBO (Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen) uitgevoerd. De 'beheerde' onroerende zaken konden vanwege de verordening worden doorverkocht aan niet-Joden. Het vervreemdingsnetwerk bestond uit makelaars, stromannen, en notarissen, die allemaal in de buit deelden.

Bij alle transacties met 'Joods' onroerend goed in Hoorn was de Amsterdamse makelaar en NSB'er Johannes Petrus Everout (1894-1968) betrokken.

De Joodse Raadkaart van David Trompetter (Oorlogsarchief Nederlandse Rode Kruis). De deportatiedatum is met rood potlood op de kaart geschreven

TIJDENS DE BEZETTING

Hij was sinds 1935 lid van de NSB. Sinds eind 1941 trad Everout op als makelaar tussen de roofinstelling NGV en de kopers. Door zijn bemiddeling werden in de hoofdstad tussen begin 1942 en begin 1945 ongeveer 2200 Joodse panden verkocht, met een gemiddelde nominale waarde van 19.000 gulden (ca. 95.000 euro). Everout werd na de oorlog tot 12 jaar gevangenis veroordeeld. Eind 1950 werd hij vervroegd vrijgelaten en vestigde hij zich in Amsterdam als bedrijfseconomisch adviseur.³ De opbrengst ging van ANBO via NGV naar de Duitse bezetter via de Stichting VVRA (Vermögens Verwaltung und Rentenanstalt). Uit de opbrengst werden de maatregelen van vervolging gefinancierd: de Joden betaalden hun eigen vernietiging. En niet in de laatste plaats: de Nederlandse belastingdienst profiteerde, omdat er per transactie 5% registratierecht moest worden afgedragen.

Het notariaat en de Jodenvervolging

Zoals alle beroepsgroepen werd ook de notarispraktijk geconfronteerd met de Duitse anti-Joodse maatregelen. Vóór 26 oktober 1940 moesten alle ambtenaren de ariërverklaring tekenen. Wie één of meer Joodse grootouders had (dat wil zeggen een grootouder die tot de Joodse gemeente had behoord) werd als Joods beschouwd en moest formulier B (niet-aris) insturen. Niet-Joden moesten formulier A (aris) insturen. Vervolgens werd de beroepsgroep 'geariseerd'. Joodse notarissen werden in 1941 uit het ambt gezet op last van de

bezetter, de uitvoering lag bij hoge Nederlandse ambtenaren op het Departement van Justitie. Joodse kandidaat-notarissen, Joodse notarisklerken en andere Joodse medewerkers werden ontslagen, evenals Joodse ambtenaren.

In 1942 kregen notarissen in hun praktijk met de anti-Joodse verordeningen op vermogensrechtelijk gebied te maken. De Broederschap der Notarissen verzette zich er niet tegen, in tegendeel. Het Hoofdbestuur riep de leden op om de anti-Joodse maatregelen volgens de bedoeling van de bezetter uit te voeren. In het Correspondentieblad van de Broederschap kregen de notarissen gedetailleerde aanwijzingen hoe zij de maatregelen van de bezetter moesten uitvoeren. Op die manier kon het notariaat zijn sociale nut voor de nieuwe orde bewijzen, meende het Hoofdbestuur. Deze houding werd niet door alle leden van de Broederschap gedeeld. Sommige notarissen waren het oneens met de opstelling van het Hoofdbestuur, om er enkele te noemen: de Amsterdamse notarissen Lubbers en Abma, en de Vriezenveense notaris Kruisinga. Zij behoorden tot de kleine groep notarissen die ook actief waren in het bredere verzet, maar hun houding had geen effect op de houding van hun 'lijdelijke' collega's of het Hoofdbestuur.

De 'arisering' van Joods onroerend goed in Hoorn

Nadat de verordening was afgekondigd, duurde het nog enige tijd voordat de registratie en de doorverkopen daadwerkelijk plaatsvonden. Uit interne correspondentie van de NGV, blijkt dat het de Duitsers niet snel genoeg ging. Maar de marktwerking kwam in het voorjaar van 1942 landelijk op gang en bereikte een piek in de zomer van 1942.

Wat was het effect van de maatregelen op het Joodse eigendom in Hoorn? De Joodse gemeenschap was klein, Tussen juli 1940 en januari 1943 werden de vol-Joodse inwoners van Hoorn weggevoerd. Het ging om 16 personen, maar vijf Joden doken onder om zich aan de deportatie te onttrekken. Gezien deze getallen waren er relatief veel panden in Joods eigendom, bij de NGV waren 80 objecten geregistreerd. De grootste eigenaar was de weduwe Marianna Polak-Levie (geb. 7 april 1874, Groningen), haar echtgenoot Hijman Gabriel Polak (geb. 23 december 1868, Groningen, ovl. 11 juli 1927, Amsterdam) was al jaren voor de oorlog overleden. Marianna woonde sinds 1913 in Amsterdam en beschikte over het aanzienlijke vermogen van haar man, dat hij had opgebouwd in

**Groote Havensteeg
anno 1924. Het
merendeel van het
onroerend goed
was eigendom van
de in Amsterdam
woonachtige weduwe
M. Polak-Levie**

de handel. Marianna Levie overleed op 8 april 1943 in Amsterdam aan de gevolgen van zelfdoding. Tot haar vermogen behoorden 48 panden in Hoorn, die op grond van Verordening 154/1941 (datum 11 augustus 1941) 'betreffende het joodsche grondbezit' bij de NGV waren geregistreerd. Het 'beheer' van dergelijke panden werd in Hoorn uitgevoerd door het beruchte Amsterdamse makelaarsbedrijf van de NSB'er Johannes Petrus Everout (1894-1968). De panden werden op last van de rijkscommissaris door makelaars als Everout, die de markt kenden, verkocht aan niet-Joden. De prijs die de huizen officieel opbrachten was aanzienlijk lager dan de marktwaarde. In veel gevallen werd bovendien, om de wettelijke prijsbeheersingsmaatregelen te ontduiken, een flink deel van de koopprijs 'onder de tafel' (dus zwart) betaald. Dit was overigens gebruikelijk bij alle transacties met onroerend goed tijdens de bezetting. Veel oorlogswinsten uit de zwarte handel werden belegd in steen, omdat dat de meest zekere belegging was.

Italiaanse Zeedijk, destijds genummerd 21 t/m 37. Eigendom: nummer 23 M. Polak-Levie, nummers 27 en 29 Erven B. de Jong. De opname is van na 1936. In dat jaar kreeg Cornelis van Kalken toestemming voor het uitstellen van kisten met groente voor zijn zaak

De rol van de notaris

Hoe ging de verkoop van dergelijke panden in zijn werk? Via de makelaar werd een koper gevonden, waarna de makelaar een zogeheten 'voorlopige' koopakte opmaakte. Dit stuk werd vervolgens naar een notaris gestuurd. De notaris maakte op grond van de door de ANBO-makelaar aangeleverde 'voorlopige' koopakte de transportakte (leveringsakte) op. Bovendien werd er door een notarisklerk titelrecherche gepleegd bij het kadaster om vast te stellen wie de rechtmatige eigenaar was. Beheerde panden waren als zodanig bij het kadaster geregistreerd en uiteraard bleek dan wie de rechtmatige, Joodse eigenaar was. Die was echter juridisch buitenspel gezet door de verordening van

de bezetter. Als de transportakte werd gepasseerd, vond de juridische overdracht van de titel van eigendom plaats. In feite werd op dat moment het onrecht definitief geformaliseerd: door de notaris. Indien er een hypothecaire lening nodig was, verzorgde de notaris daarvoor de hypotheekakte. De overdracht van het eigendom kreeg algemene rechtskracht als de notariële akte werd ingeschreven in het openbare register (de kantoren van bewaring van de hypotheek, het kadaster en de scheepsbewijzen). Op het moment van inschrijving werd het onrecht dus publiekelijk geformaliseerd. Notarissen in de grote steden pasten vaak het dubbeltransport toe: eerst de overdracht vanuit het beheer naar een stroman (die optrad namens ANBO), vervolgens per tweede akte de overdracht naar de particulier. Beide akten werden op dezelfde datum gepasseerd. In de tweede akte was niet meer zichtbaar dat het pand uit Joods eigendom afkomstig was en de notaris kon twee akten in rekening brengen. Voor een kleine plaats als Hoorn was deze maskering zinloos, omdat in de gemeenschap bekend was wie de eigenaren van de aangeboden panden waren, in dit geval Joden.

De kernvraag is hoe notarissen hun medewerking aan dergelijke transacties rechtvaardigden. In mijn proefschrift⁴ heb ik beschreven dat al voor de oorlog de leer van de 'lijdelijkheid' een belangrijke rol speelde. Volgens deze doctrine was de notaris niet verantwoordelijk voor de inhoud van de transacties die hij formaliseerde en evenmin voor de eventuele negatieve rechtsgevolgen van die transacties. De notaris passeerde en incasseerde, en daarmee was de kwestie afgedaan. Die houding leidde al voor de bezetting tot misstanden in de beroepsgroep, waarvan een aantal meer frauduleuze kwesties de krant haalde en het imago van de notaris als een betrouwbare jurist werd geschonden.

In deze periode was het nog niet wettelijk vereist om de notaris in te schakelen bij de overdracht van een onroerend goed. Dat kon ook met een onderhandse akte en wellicht werd de houding van het Hoofdbestuur ingegeven door concurrentie met de zaakwaarnemers, die vanouds door het notariaat werden afgeschilderd als beunhazen. De notarissen werden per gepasseerde akte betaald, zodat het meewerken aan de doorverkoop van 'Joods' onroerend goed in een aantal gevallen aanzienlijke extra inkomsten opleverden, zeker als er ook nog een hypotheekakte moest worden verzorgd.

De rol van de notaris bij het formaliseren van deze transacties was dus essentieel. De Joodse eigenaren

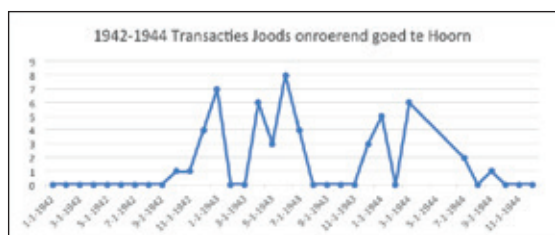
werden van hun eigendom ontrecht door middel van de transportakte van de notaris. De notaris formaliseerde het onrecht, dat na inschrijving van de akte in de publieke registers publieke werking kreeg. Dit was het uiterste gevolg van de lijdelijk opstelling van de beroepsgroep. Veel niet-NSB-notarissen hebben aan dergelijke transacties verdiend. De verklaring daarvoor is de 'notariële lijdelijkheid', waardoor zij hun geweten konden uitschakelen als ze ongebruikelijke transacties formaliseerden in de akte. Landelijk waren er notarissen die dergelijke transacties weigerden, maar dan werd er al snel een collega gevonden die wel bereid was zijn diensten te verlenen. Op dit gebied speelde de beroepsorganisatie Broederschap der Notarissen een kwalijke rol: de Broederschap stimuleerde de notarissen om zoveel mogelijk met het beleid van de bezetter mee te werken.

Voor zover te achterhalen hebben acht West-Friese notarissen aan de transacties van Joods onroerend goed in Hoorn medewerking verleend. 26 transacties werden afgehandeld door één West-Friese notaris, uit één van de dorpen. Het ziet ernaar uit dat Everout vooral transacties bij hem onderbracht. Na de oorlog werd hem dat niet kwalijk genomen en werd hij als vermogensbeheerder aangesteld van foute vaderlanders. Nummer twee handelde acht zaken af. Deze beide notarissen waren maatschappelijk actief binnen de gemeenschap. De zes overige notarissen handelden één of twee zaken af. Een notaris (2 zaken) werd vanwege zijn onvaderlandse houding na de oorlog onder beheer gesteld van een andere notaris uit een ander dorp, die zelf niet betrokken was bij de verkoop van Joods onroerend goed in Hoorn.

Het tijdsverloop van de transacties in Hoorn

Op 1 september 1942 werd in Hoorn de eerste 'voorlopige' koopakte opgemaakt voor een 'beheerd' pand in Joods eigendom. Dergelijke panden werden tussen 11 januari 1943 en 1 juli 1944 verkocht, waarmee de 'arisering' in Hoorn chronologisch achterliep op de landelijke trend.

Grafiek 1

Luchtfoto binnenstad Hoorn, anno 1949, met Proostensteeg, Achterom, Kuil en Wijdesteeg (eerste straat rechts) doorgang naar Vismarkt

De grafiek bevat alleen de transactiegegevens. Per transactie konden meerdere panden worden overgedragen.

In de grote steden werd de piek al bereikt in de herfst en winter van 1942.⁵ De vraag naar panden in Hoorn kwam vooral uit de buurt. De gegadigden voor de 'Joodse' panden in Hoorn kwam vrijwel uitsluitend uit de regio Hoorn, zoals blijkt uit de onderstaande tabel.

Tabel 1: Wie kochten de Joodse panden in Hoorn?⁶

Woonplaats nieuwe eigenaar	transacties	Verkochte Joodse panden te Hoorn
Abbekerk	2	6
Enkhuizen	3	6
Hem	3	3
Hoorn (zie voor specificatie tabel 2)	35	51
Spanbroek	1	3
Veenendaal	1	2
Zaandam	1	4
Zwollerkerspel	3	6
	49	80

Het naoorlogse rechtsherstel

Na de oorlog werd in Nederland een bijzonder systeem van rechtsherstel ingesteld. Degene die aanspraak maakte op een onroerend goed, diende zelf het initiatief te nemen om zich te melden bij de Raad voor het Rechtsherstel. In veel gevallen, met name als het ging om eigendommen van gedeporteerde en vermoorde Joden, moest worden vastgesteld wie de rechthebbenden waren. De betwiste panden werden geregistreerd bij het Nationaal Beheersinstituut, dat het beheer weer uitbesteedde aan lokale vereffenaars. Dit is een onderdeel van de naoorlogse geschiedenis dat nog niet goed is onderzocht.

In het kader van dit onderzoek heb ik getracht

Tabel 2: Adressen van panden met Joodse eigenaren in Hoorn en kopers (geanonimiseerd) naar herkomst; (elke zelfde letter in kolom 3 staat voor dezelfde koper).

Adres	Joodse eigenaar	Koper	Woonplaats koper
Nieuwendam 13	A. Augurkie-Snijders	A	Hoorn
Italiaansche Zeedijk 46	D. Polak	A	Hoorn
Kerkplein 34	E. de Jong	A	Hoorn
Italiaansche Zeedijk 27-29	Erven B. de Jong	A	Hoorn
Italiaansche Zeedijk 110	M. Polak-Levie	A	Hoorn
Groote Oost 37	M. Polak-Levie	A	Hoorn
Groote Havensteeg 4	M. Polak-Levie	Al	Hoorn
Kerksteeg 22-24	R. Cohen u. G.	A	Hoorn
Italiaansche Zeedijk 114-116	R. Cohen u. G.	A	Hoorn
Italiaansche Zeedijk 1	R. Cohen u. G.	A	Hoorn
't Glop	R. Cohen u. G.	A	Hoorn
Pelmolenpad 2d-y	B. Bosman-Polak	B	Hoorn
Bottersteeg ongenummerd	B. de Jong	C	Hoorn
Wijdesteeg 6-8-10-13-15	L. v. Kleef	C	Hoorn
Vischmarkt 5	L. v. Kleef	C	Hoorn
Vijzelstraat 18	L. v. Kleef	C	Hoorn
Bottersteeg 16-18	M. Polak-Levie	C	Hoorn
Bottersteeg ongenummerd	M. Polak-Levie	C	Hoorn
Nieuwsteeg 13	D. Davidson	D	Hoorn
Nieuwsteeg 16	M. Polak-Levie	D	Hoorn
Breed 10	D. Trompetter	D	Hoorn
Pompsteeg 11-14	D. Polak	E	Hoorn
Westerdijk 16-18	D. Trompetter	F / F1	Hoorn/Zwollerkerspel
Nieuwendam 33-34-35-36	H. Polak-Levie	G	Zaandam
Visscherseiland 14-16-18	M. Polak-Levie	H	Abbekerk
Groote Havensteeg 10-12-14	M. Polak-Levie	H	Abbekerk
Kuil 28-30	M. Polak-Levie	I	Enkhuizen
Kuil 22-24	M. Polak-Levie	I	Enkhuizen
Groote Havensteeg 11-13	M. Polak-Levie	J	Enkhuizen
Groote Havensteeg 18	M. Polak-Levie	K	Hem
Vijzelstraat 5	M. Polak-Levie	K	Hem
Vijzelstraat 25	M. Polak-Levie	K	Hem
Wijdebrugsteeg 2	M. Polak-Levie	L	Hoorn
Rode Steen 6	M. Polak-Levie	M	Hoorn
Kleine Noord 20	M. Polak-Levie	N	Hoorn
Italiaansche Zeedijk 23, 71, 73	M. Polak-Levie	O	Hoorn
Gravenstraat 46	M. Polak-Levie	P	Hoorn
Groote Havensteeg 15-17	M. Polak-Levie	Q	Hoorn
Wijdesteeg 3	M. Polak-Levie	Q	Hoorn
Westerdijk 63-65	M. Polak-Levie	R	Hoorn
Gedempte Turfhaven 46	M. Polak-Levie	S	Hoorn
Veenenlaan	M. Polak-Levie	T	Hoorn
Groote Oost 2	M. Polak-Levie	U	Hoorn
Gerritsland 25	M. Polak-Levie	V	Hoorn
Peperstraat 7-9	M. Polak-Levie	V	Hoorn
Achterom 87/89	M. Polak-Levie	X	Spanbroek
Groote Havensteeg 5-7-9	M. Polak-Levie	Y	Hem
Kleine Havensteeg 4	M. Polak-Levie	Y	Hem
Varkensmarkt 30-36	Wijnberg, Trompetter & Co	Z	Veenendaal
Slapershaven 2-3	M. Polak-Levie	?	Zwollerkerspel

te achterhalen in hoeverre er rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Dat bleek nog niet zo eenvoudig. In een dossier van het NBI vond ik correspondentie over Belletje Bosman, zuster van Hijman Gabriel Polak (1868-1927) gehuwd met Marianna Levie (1874), die in 1943 een eind aan haar leven maakte. De advocaat mr. dr. L.C.H. van Beeck Calkoen schreef aan het NBI:

'Deze Hyman was zeer gefortuneerd volgens Mozes Bosman en heeft huizen gehad in Hoorn. Volgens Bosman hadden zij geen kinderen, zoodat Bosman vermoedelijk een der erfgenamen is (...) Het wordt wel een heel uitzoek, want Belletje Polak had 2 zusters en 3 broers, van wie Grietje Polak gehuwd met Sander Sanders 2 kinderen naliet, die nog in leven zijn en Laan Polak, gehuwd met Prins ook twee kinderen naliet, waaromtrent ik niets weet.¹⁷ Het ging om een aanzienlijk bezit van panden in Hoorn, zoals blijkt uit tabel 2.

Conclusie

Het onderzoek naar het naoorlogse rechtsherstel op het gebied van onroerend goed in Hoorn dat ik voor dit artikel heb uitgevoerd, heeft niet meer dan een verkennend karakter. Het betreft in totaal 80 panden en het is de vraag in hoeverre er daadwerkelijk rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Gezien de kleine Joodse gemeenschap die in Hoorn ten tijde van de bezetting woonde, is het aantal panden toch aanzienlijk.

Dit artikel roept vragen op, met name over het rechtsherstel, die door goede historici op grond van archiefonderzoek kunnen worden beantwoord. Nu, 75 jaar na de oorlog, lijkt de tijd daarvoor meer dan rijp.

Noten

1 Raymund Schütz is historicus en onderzoeker bij het Rode Kruis. Hij promoveerde in 2016 aan de VU op het proefschrift *Kille mist, het Nederlandse Notariaat en de erfenis van de oorlog* (Amsterdam: Boom, 2016).

2 Een aan te bevelen, recente studie over de rol van de overheid tijdens de bezetting: Rob Bakker: *De boekhouders van de Holocaust. De rol van de Nederlandse ambtenaren en de collaboratie* (Hilversum: Verbum, 2020).

3 Voor meer informatie over Everout zie het artikel van Eric Slot in het *Historisch Nieuwsblad*: <https://www.historischnieuwsblad.nl/crimineel-vastgoedcircuit-verdiende-grof-geld-aan-jodenvervolging>.

4 Raymund Schütz, *Kille mist*. Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog (Amsterdam: Boom, 2016).

5 Schütz, *Kille mist*, 274-280.

6 Gebaseerd op de gegevens van de NGV *Verkaufsbücher*, <https://data.overheid.nl/dataset/verkaufsbucher>

7 Brief d.d. 20 juli 1948, dr. L.C.H. van Beeck Calkoen aan het NBI, Nationaal Archief, 2.09.16, beheersdossiers, dossier nr. 45282.

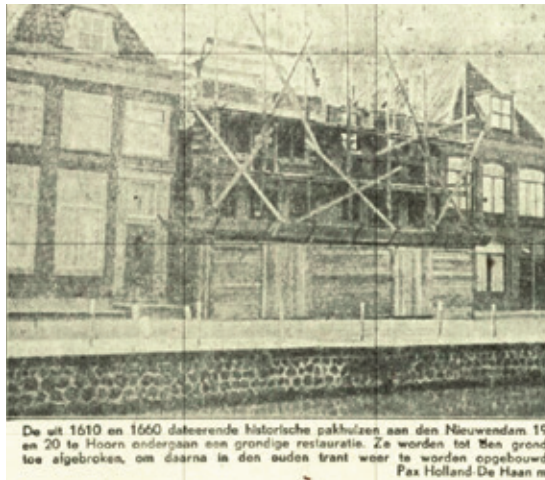
DE OPGRAVING VAN HET PARADIJS

CHRISTIAAN SCHRICKX

In september 2019 vond op een bijzondere plek in Hoorn een opgraving plaats, namelijk ter plekke van het gat in de bebouwing aan de Nieuwendam. De meeste inwoners van de stad kunnen zich niet anders herinneren dan dat hier midden in de binnenstad een terrein braak ligt. Tot 1942 stonden hier twee markante 17^e-eeuwse pakhuizen: De Zeevaart (nr 20) en De Dolphijn (nr 19), die volgens de jaartallen in de gevels waren gebouwd in 1610 en 1660 (afb 1 en 2). Bouwvalligheid van

beide monumentale gebouwen maakte sloop in de oorlogsjaren noodzakelijk (afb 3). Voorwaarde en doel was toen om ze te herbouwen, maar dat is er – ondanks diverse plannen – nooit van gekomen.¹ Nu is het voornemen dit gat in de gevelrij op te vullen en dit was een unieke kans voor de

Afb 3 In de krant van 25 juni 1942 wordt bericht over de sloop van de panden

archeologen om de geschiedenis van dit stadsdeel nader te onderzoeken (afb 4). In dit artikel wordt de opgraving in een breder historisch verhaal over de Nieuwendam geplaatst en worden kort de eerste resultaten weergegeven.

Een Middeleeuws dijkje

Volgens de 17^e-eeuwse kroniekschrijver Velius werd in het jaar 1341 ter bevordering van de

Afb 4 De funderingen en kelders van beide panden waren nog zeer goed bewaard gebleven in de bodem

koopmanschap een klein dijkje gemaakt van de zeedijk (lees Grote Oost en West) af tot aan de mond van de haven zodat de schepen hun goederen goed konden lossen. Beesten en andere zware goederen konden dan over het dijkje worden vervoerd. Hij heeft dit overgenomen uit een oudere kroniek uit het begin van de 16^e eeuw. De aanduiding van dam in de straatnaam Nieuwendam verwijst hier niet naar een dam die als waterkering in een water is gemaakt, maar naar een wal of verhoogd voetpad. Waarschijnlijk lag er al een dijkje, dat in 1341 is verbreed en dat onderdeel heeft uitgemaakt van een dijk rondom een groot stuk voorland buiten de zeedijk. Dit was een gebruikelijke wijze om buitendijks land te beschermen tegen de zee. Een bedijkt stuk voorland wordt een koog genoemd. Meestal werd daar niet gewoond, maar in Hoorn

Afb 2 De Nieuwendam rond 1900. Ingekleurde ansichtkaart, uitgegeven door Treukler (collectie C. Schrickx)

was de buitendijkse haven een zeer aantrekkelijke vestigingsplek voor kooplieden en ambachtsslui die afhankelijk waren van de aan- en afvoer van goederen over water. Aannemelijk is dan ook dat snel na 1341 de eerste huizen op de Nieuwendam werden gebouwd. De situatie veranderde na de grote stormvloed van 1375 drastisch. De zeedijk die vanaf het West in een rechte lijn naar Schardam liep, moest enige jaren later ten gevolge daarvan noodgedwongen een stuk landinwaarts worden verlegd waardoor deze dicht bij de bebouwing kwam te liggen. Deze nieuwe dijk is nu de Westerdijk. De huidige Italiaanse Zeedijk, die toen nog eenvoudig Zeedijk of Westerdijk werd genoemd, maakte hier onderdeel van uit. Hierop sloot vervolgens de Nieuwendam in een bocht aan. Ter plaatse werd een aarden versterking gemaakt en in 1532 plaatste men daar de Hoofdtoren. Op de stadsplattegrond uit circa 1560 zien we deze situatie.

Afb 5 De opgraving van een van de haardplaatsen van een houten huis uit de 15^e eeuw

Houten huizen

Bij de opgraving zijn op het diepste niveau kleivloeren en haardplaatsen van huizen uit de 14^e en vroege 15^e eeuw aangetroffen (afb 5). Een haardplaats was niet meer dan een aantal bakstenen in de onverharde vloer waarop werd gestookt voor verwarming en om te koken. We kunnen ons een beeld van de huizen vormen: deze waren nog volledig in hout gebouwd en voorzien van rieten daken. Diverse gevonden voorwerpen dateren uit deze tijd (afb 6 en 7).

Afb 8 Stadsplattegrond gemaakt door Van Deventer omstreeks 1560. Nieuwendam 19-20 liggen binnen de gele cirkel

Afb 6 Een van de vondsten tijdens de opgraving is een houtbijl uit de 15^e eeuw, een overblijfsel van een van de vele houthandelaren die hier gevestigd waren

Afb 7 Een ijzeren knijpschaar uit de 15^e eeuw

De Zeedijk

De kwetsbaarheid van de (Italiaanse) Zeedijk was een langdurige zorg voor de stad. Al in 1518 werd het plan opgevat deze dijk met een muur aan de zeezijde te beschermen, maar de uitvoering mislukte. Het onderhoud van de dijk, waarvoor de eigenaars van de aangrenzende percelen verantwoordelijk waren, liet te wensen over. Een conflict hierover tussen de stad en de eigenaars werd zelfs voor de Raad van Holland uitgevochten. Uit de stukken blijkt dat de dijk minstens 12 voet breed moest zijn (ca 3,60 meter) en aan de buitenzijde met wier was versterkt, wat een gebruikelijke wijze van dijkversterking was. Uiteindelijk werd de zeemuur alsnog aangelegd, vermoedelijk rond 1573. Bij een archeologische waarneming in 2013 is bij de Hoofdtoren een stukje van deze muur gedocumenteerd.²

Een ambachtswijk

Aan de Nieuwendam waren veel houtkopers en lijndraaiers gevestigd, zoals in een kroniek uit het begin van de 16^e eeuw valt te lezen.³ Volgens de kroniekschrijver stonden daar 'een hoop huysen als een kleyn stedeken'. Een beeld van deze wijk krijgen we uit het kohier van de tiende penning, een belasting op onroerend goed, uit 1561 (afb 8). Als een van de buurten in dit register komt de Nieuwendam voor, beginnend

vanaf de stadshouttuin tot aan de Vijzelstraat. Een houttuin is een opslagplaats voor hout en ligt altijd direct grenzend aan een haven of ander water. De stadshouttuin was eigendom van de stad en lag waar nu de Veermanskade is, tussen de Nieuwendam en de Hoofdtoren. De bebouwing aan de Veermanskade bestond nog niet. Ook de Italiaanse Zeedijk, toen nog eenvoudig Zeedijk of Westerdijk genoemd, was nog onbebouwd. Een

van de weinige bouwsels die hier stond, was een cementmolen met cementhuis.⁴ In 1570 verkocht de stad acht percelen van gelijke breedte (24 voet) tussen de stadshouttuin en de zeedijk, dit vormde de aanvang van de bebouwing van de Veermanskade.⁵ In 1591 wordt vermeld dat veel nieuwe schone huizen zijn getimmerd.⁶ In 1595 verkocht de stad nog twee erven aan deze straat bezuiden het stadsboshuis, een magazijn voor het geschut.⁷ Hierin was ook een kruitmolen aanwezig. De uitgegeven percelen strekten zich uit tot aan het erf van Volckert Maertsz, de vader van de kroniekschrijver Theodorus Velius, die aan de Nieuwendam woonde. Een jaar later verkocht de stad nog twee erven met daarop het oude stadsboshuis.⁸ De koper bouwde deze om tot haringpakhuizen ten dienste van de bescheiden haringvloot van Hoorn.

Aan de Nieuwendam lagen in 1561 vier houttuinen en stonden zes lijnbanen, vier pottenbakkerijen, twee herbergen, een brouwerij en een turfhuis van de Huiszittende Armen Voogden. In het register wordt de Pompsteeg vermeld, maar er waren veel meer stegen. Een pomp was overigens een houten duiker die hier kennelijk in de zeedijk heeft gelegen voor de afwatering.

Potten- en pannenbakkerijen

Voor de archeologie van Hoorn is van belang dat aan de Nieuwendam gedurende lange tijd diverse pottenbakkerijen actief zijn geweest. De oudste gegevens gaan terug tot de vroege 15^e eeuw. In een belastingregister dat rond 1430 is opgesteld, worden aan de Nieuwendam twee pottenbakkers genoemd en in de late 15^e eeuw waren er minimaal vier pottenbakkerijen.

Een van de percelen (nr 18) was zeer lang in bezit van de familie Pottebacker. We komen de opeenvolgende pottenbakkers overigens vooral tegen als leveranciers van dakpannen. Pieter Claesz, ook wel aangeduid als Pieter Holler, kocht dit perceel met daarop een huis in 1497 van de stad. Een afschrift van de akte van de verkoop is bewaard gebleven.⁹ Vervolgens was de pottenbakkerij in bezit van zijn zoon Jan Pietersz Pottebacker en daarna van diens zoon Claes Jansz Pottebacker en tot slot van Egbert Claesz Pottebacker.¹⁰ Hoewel de beroepsaanduiding geen vermogende personen doen vermoeden, waren ze dit wel degelijk. Een broer van Egbert Claesz met de naam Jan Claesz Seijlmaecker, wordt als stamvader van het regentengeslacht Carbasius (zeildoek in het Latijn) beschouwd.

Egbert Claesz beëindigde de pottenbakkerij op deze locatie en verhuurde in 1598 het huis met keukentje en potschuur aan een zeepzieder.¹¹ De potschuur werd omgebouwd tot zeepziederij met een oliebak en vier loogbakken. Op het erf werd een regenwaterbak gemaakt met een inhoud van twintig tonnen. Uit de akte blijkt verder dat er drie achterwoningen waren die ook werden verhuurd. Dit was overigens niet de eerste zeepziederij aan de Nieuwendam. Een paar huizen verderop (nr 15) zat de zeepziederij van Ijsbrant Pietersz, die voor het eerst in 1592 wordt vermeld.

De pottenbakkersindustrie verplaatste zich in deze tijd naar vooral het Munnickenveld en het Nieuwland. Aan de Nieuwendam bleven nog enkele pottenbakkers actief. In 1617 overleden meerdere leden van een pottenbakkersfamilie.¹² In dat jaar heerste de pest, zodat we mogen aannemen dat ze daar slachtoffer van zijn geworden. In de 18^e eeuw werd de steeg waar ooit hun pottenbakkerij had gestaan nog altijd het pottenbakkerssteegje genoemd (tussen nr 12 en 13).

Baksteenbouw

Uit de opgraving blijkt dat in de periode tussen circa 1450 tot 1610 de voorzijde van het oostelijke perceel (nr 19) onbebouwd was. Hier liep midden over het perceel een pad naar een pand dat meer naar achteren stond. Dit pad is verschillende malen opgehoogd en versterkt met keien, bakstenen, planken en schelpgruis. Aan de oostzijde van het perceel bevonden zich opeenvolgende erfscheidingen met een bakstenen goot, die aantonen dat ten oosten van het perceel een steeg liep. In later tijd werd deze het Hullemansteegje genoemd, naar de familie Hulleman.¹³

Achter op het perceel stond een bakstenen pand, dat grotendeels buiten de opgraving viel. De noordelijke muur en een stuk van de westelijke muur zijn gevonden, evenals enkele vloeren binnen het pand.

Op het perceel is in deze periode pottenbakkersafval gestort, bestaande uit brokken ovenwand, baksteunen, misbaksels, kolengruis en ander afval. De bijbehorende pottenbakkersovens stonden waarschijnlijk nog verder naar het zuiden richting de zeedijk. Op basis van dit afval kunnen we het assortiment van producten van de pottenbakker achterhalen.

In de tweede helft van de 16^e eeuw was het perceel een zogenoemde houttuin: een opslagplaats en werkplaats van een houthandelaar.

Afb 9 Opgraving van de funderingen van een 15^e eeuws huis, gebouwd op bakstenen poeren. Uit de historische gegevens blijkt dat dit herberg het Paradijs was

Op het westelijke perceel (nr 20) is rond 1400-1450 een huis met bakstenen fundering met poeren gebouwd (afb 9). Op de poeren stonden de stijlen van de houten gebinten. Dit was dus nog altijd een houten huis. Het had een lengte van ongeveer 15 meter, wat groot is voor deze periode.

Rond 1500 is een bakstenen pand gebouwd met een lengte van ongeveer 20 meter. In de fundering waren opmerkelijk grote bakstenen toegepast die uit de 14^e eeuw dateren en dus hergebruikt moeten zijn. Binnen het pand zijn twee schoorsteenfunderingen en meerdere vloeren van bakstenen en plavuizen gevonden, met ook bijbehorende ingegraven aspotten. In de 16^e eeuw is op de oude funderingen een nieuw kleiner pand gebouwd, dat diverse verbouwingen heeft gekend. Tijdens de opgraving was het een hele puzzel om alle verbouwingen te volgen.

Bijzonder is dat we in dit geval uit historische gegevens de functie van het pand kunnen achterhalen. Op dit perceel stond namelijk in de 15^e en 16^e eeuw herberg het Paradijs.

Herberg Het Paradijs (nr 20)

In 1549 vernemen we voor het eerst van een herberg met de naam 'Het Paradijs' in Hoorn. Adriaen Pietersz, de waard in het Paradijs, legde een verklaring af voor de schepenbank van de stad in verband met een conflict waarover recht gesproken moest worden.¹⁴ Of hij ook de eigenaar van het pand was, is onbekend. Aannemelijk is dat de herberg veel ouder was. Een aanwijzing is te vinden in het schotboek (soort belastingregister) van 1478 waarin staat dat in de Pompsteeg waard Jan Bruyn en waard Claes Elbertsz wonen. Grote kans dat zij de uitbaters van het Paradijs en de Wildeman, een tweede herberg even verderop aan de Nieuwendam (nr 30/31), waren. We zetten hier de geschiedenis van deze herberg op een rij.

In het kohier van de 10^e penning uit 1561 is de herberg terug te vinden, al wordt deze hier niet het Paradijs genoemd. Deze was in bezit bij Hillegont

Maertens, de weduwe van Adriaen Pietersz Ketel.¹⁵ Zij verhuurde het pand aan Trijn int Wilde Wif. Zij woonde kennelijk in een pand met die naam elders in de stad, wellicht ook een herberg. In 1565 verkocht zij het Paradijs aan Pieter Jacobsz uit Edam.¹⁶ Het wordt omschreven als een huis aan de Nieuwendam met een erf dat zich uitstreckte tot aan de dijk (later Italiaanse Zeedijk). Van achterwoningen is nog geen sprake. Aan deze dijk stonden nog geen huizen en er lag nog een dijksloot aan de binnenzijde van de dijk. Pieter Jacobsz verkocht het Paradijs een jaar later aan Jan Maertsz Schock.¹⁷ Die liet een nieuw uithangbord voor het Paradijs schilderen, waarover een geschil ontstond omdat hij een koopman hiervoor geld verschuldigd was.¹⁸ In 1574 komen we ene Albert als waard van het Paradijs tegen; hij was geld verschuldigd aan de waardin van de Wildeman voor twee tonnen Lübecks bier.¹⁹ Bier uit Duitse steden als Hamburg en Lübeck was zeer gewaardeerd en werd dan ook met scheepsladingen hierheen gehaald.

De volgende eigenaar die is te achterhalen, is Sijbrant Jacobsz Schoot.²⁰ Hij verkocht in 1590 het Paradijs aan Pouwels Jansz.²¹ Bij de verkoop staat vermeld dat het pand zich uitstreckte van de haven tot aan de nieuwe woning en met een vrije uitgang naar de dijk. Kennelijk was aan de dijk

niet lang terug een huis gebouwd. Zijn vrouw Griette Maertens komen we in de bronnen tegen bij het jaar 1591, toen haar dienstmeid Trijn Jans uitbetaling van een half jaar loon eiste omdat zij zonder opgaaf van reden was ontslagen.²² In 1593 stelde Pouwels Jans het huis, erf en stalling als onderpand voor de afbetaling van een schuld die hij bij Cornelis Evertsz Biersteker en Thijs Pietersz, waard in Het Vergulde Hoofd, had.²³ Kennelijk is er nu een stalling bij de herberg. In 1599 werden zijn kinderen Pieter (8 jaar oud), Lief (6 jaar oud) en Trijn (4 jaar oud) in het weeshuis ondergebracht nadat hij was gestorven aan de pest.²⁴ In 1601-1603

Afb 10 Achter het Paradijs is dit bord van aardewerk uit het Werra-gebied in Duitsland gevonden.

Op het bord staat het jaartal 1593. In die tijd was Pouwels Jans de waard van de herberg

werden uit de nagelaten boedel van Pouwels Jansz diverse schulden betaald.²⁵ Het Paradijs kwam per executieverkoop in handen van de eerder genoemde Egbert Claesz Pottebacker tegen de som van 1958 gulden.²⁶ Hij was zelf niet meer actief als pottenbakker, maar investeerde in diverse panden en landerijen.

Interessant is dat het pand nader staat omschreven als een huis aan de Nieuwendam, erf en stalling met zeven woningen erboven aan de zeedijk. Het Paradijs vormde kennelijk een heel complex aan gebouwen: een herberg aan de Nieuwendam en een pand met kleine verhuurde woningen aan de dijk. De stalling met woningen stond achter het huis van Egbert Claesz Pottebacker (nr. 18) en dus niet op hetzelfde perceel als de herberg. Uit het haardstederegister uit de jaren 1600-1606 blijkt dat het Paradijs met de bijbehorende woningen in totaal over elf haardsteden (schoorstenen) beschikte.²⁷

Egbert Claesz Pottebacker verkocht het Paradijs, inclusief stalling met een woning erboven, in 1607 aan waard Dirrick Aedriaensz voor 1100 gulden.²⁸ Hij bleef samen met zijn vrouw Grietgen Maertens de herberg lange tijd uitbaten. In die tijd werd de herberg, evenals de eerder genoemde Wildeman, door het stadsbestuur gebruikt voor de huisvesting van de troepen van stadhouder Maurits. In de rekening van 1612 valt te lezen dat 66 ruiters en 16 hellebaardiers verbleven in beide herbergen. Dit geeft aan dat de herberg geschikt was als slaapgelegenheid voor een aanzienlijk aantal man. In 1617 verkocht hij de herberg aan Jacob Arisz vanden Graeff, eigenaar van brouwerij het Schilt in Delft.²⁹ Hij was deze brouwer geld verschuldigd.³⁰ Hij bleef de herberg daarna uitbaten.

In 1627 was Gerbrant Pietersz de herbergier.³¹ Na zijn overlijden bleef zijn weduwe Lijsbet Gerrits de herberg uitbaten. Bij haar tweede huwelijk in 1632 met Jan Jansz staat aangetekend dat zij in het Paradijs woonde.³² In 1637 werd de herberg in opdracht van de brouwer uit Delft en met goedkeuring van Lijsbet Gerrits verkocht aan Jan Jansz Egh, de man van Lijsbet. De schepenakte van deze verkoop is bewaard gebleven.³³ Al snel werd het pand doorverkocht en het was in 1639 in handen van Pieter Jansz Waijop.³⁴ Nog altijd was het een herberg want in dat jaar wordt nog een waard van het Paradijs genoemd.³⁵

De laatst traceerbare eigenaren van het Paradijs zijn de erfgenamen van Simon Pietersz Waijop in 1656.³⁶ In dat jaar werd een lijst opgesteld van de eigenaars van de percelen aan de noordzijde van de Italiaanse Zeedijk, toen nog Westerdijk genoemd,

tussen het Hoofd en de Pompsteeg. Zij werden gecompenseerd voor het verlies van een deel van hun grond vanwege een verbreding van de straat. Het huis van het Paradijs staat als achtste genoemd. Aangezien dit huis bij de verkoop in 1637 nog bij het Paradijs hoorde, is het aannemelijk dat dit in 1656 nog altijd het geval was.

De herberg is ergens rond deze tijd ten einde gekomen, maar de naam het Paradijs bleef voortleven in de naam van de steeg aan de Italiaanse Zeedijk waar een gebouw met meerdere kleine woningen stond: het Paradijssteegje.

Huis en houttuin (nr 19)

Perceel Nieuwendam 19 ten oosten van het Paradijs was lange tijd in handen van houthandelaren. De eerst traceerbare eigenaar is Barent Claisz Houtuynman. Hij wordt genoemd in de schepenrol van 1555 in een geschil tussen hem en een lijndraaier als burens van Clais Jansz Pottebacker (nr 18).³⁷ Uit het register van de tiende penning uit 1561 blijkt dat Barent Claisz Houtuynman niet alleen een huis als eigenaar bewoonde, maar dat hij ook twee woningen verhuurde die vermoedelijk achter zijn huis stonden. Een houttuin wordt hier overigens niet vermeld. In de eerder vermelde verkopen van het Paradijs uit 1565 en 1566 wordt hij als belending aan de oostzijde genoemd. In 1593 was er een nieuwe eigenaar: Claes Jacobsz Peert.³⁸ Bij de verkopen van het Paradijs in 1601 en 1607 wordt hij als oostelijke belending genoemd en hierbij staat ook zijn beroep vermeld, namelijk houtkoper. In 1610 verkocht hij het huis met inmiddels vier woningen daar achter aan Barent Thijsz.³⁹ In 1637 wordt de weduwe van Barent Thijsz als eigenaar vermeld, namelijk als belending in de verkoopakte van het Paradijs.

De 17^e en 18^e eeuw

Het karakter van de Nieuwendam veranderde eind 16^e eeuw snel (afb 12). De houttuinen werden

Afb 11 Een muntgewicht voor het wegen van een gouden Bourgondische munt, gemaakt rond 1525-1575

Afb 12 Stadsplattegrond gemaakt door Doesjan in 1793. In geel Nieuwendam 19-20

verplaatst naar het nieuwe havengebied. In plaats van de kleine lijnbanen in dit stadsdeel verschenen grote lijnbanen buiten de stad. Ook voor de pottenbakkerijen was hier geen plek meer. Aan de straat verschenen koopmanshuizen: panden die zowel als woonhuis en als pakhuis werden gebruikt. Sommige kooplieden waren nog altijd in de houthandel betrokken. Het pand met de gevelsteen 'Hasselts Houtschip' (nr 10) herinnert hier nog aan. Andere kooplieden richtten zich op de graanhandel. We weten dit bijvoorbeeld van Claes Pietersz Pronck die in 1602 overleed. Uit de opgestelde inventaris van zijn nalatenschap blijkt dat op de zolder van zijn huis aan de Nieuwendam (nr 17) zakken rogge lagen en dat hij in rijst en gerst handelde.⁴⁰ In de 17^e eeuw is voor het eerst sprake van kaaspakhuisen. Kaaskoper Jacob Volckertsz van Halm huurde hier in 1667 een huis met pakhuis.⁴¹ Uit deze tijd dateert de naam Melknapsteeg. In het huis ten westen van de steeg woonde namelijk begin 17^e eeuw Willem Jacobsz Melcknap, een bekende kapitein in die tijd.

De Zeevaart (1610)

Op perceel Nieuwendam 19 verscheen in 1610 een groot koopmanshuis. Zoals we al hebben genoemd, werd dit perceel in 1610 verkocht aan ene Barent Thijsz. In een akte uit 1627 wordt hij zeilmaker en koopman genoemd.⁴² Kennelijk heeft hij direct

Afb 15 Schilderij van François Gallis uit 1747 (collectie Westfries Museum)

Afb 13 Voorraadkelder in De Zeevaart. De kelder is diverse malen verbouwd en van nieuwe tegels voorzien

Afb 14 Detail van de kelder met tegels met kinderspelen

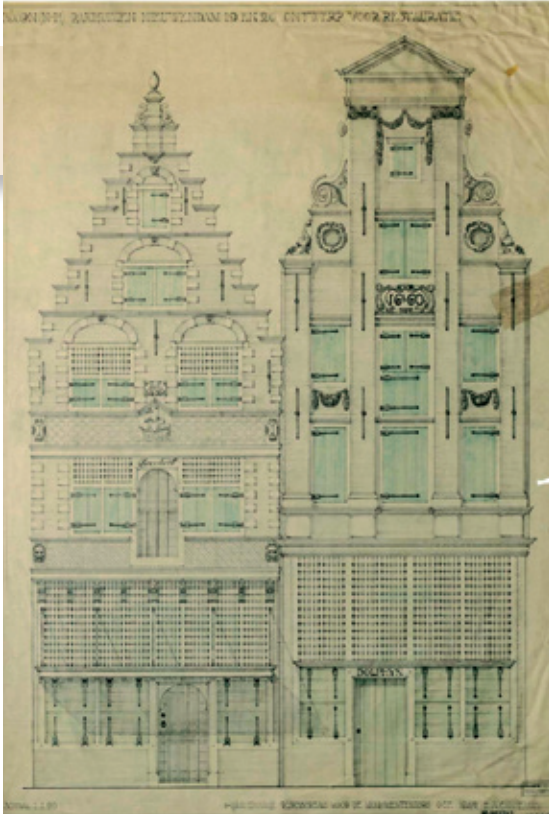
een nieuw huis laten bouwen. Hoewel hij een vermogend man moet zijn geweest, valt vooralsnog verder niets over hem te achterhalen. Zijn weduwe woonde hier nog in 1637. Wie daarna de eigenaren waren, is onduidelijk.

Uit de opgraving blijkt dat dit pand zware bakstenen funderingen had, maar niet was onderheid. Binnen het pand lag een grote voorraadkelder, die diverse malen is verbouwd (afb 13 en 14). De vloer van deze kelder is opgehoogd en de wanden zijn van nieuwe tegels voorzien. De oudste tegels dateren uit de eerste helft van de 17^e eeuw en de jongste tegels omstreeks 1700. Aan de voorkant van het pand was een kleine kamer. Verder was er een gangmuur naar een deur in de achtergevel. Achter

het pand is in de 17^e eeuw een aanbouw gemaakt, waarschijnlijk een zomerkeuken. Hierin bevond zich een schoorsteenfundering en langs de plint waren schepentegels bevestigd.

Pas in de 18^e eeuw kunnen we de eigenaren weer volgen. In 1718 kwam het pand in handen van Adolf Schellinger, actief als makelaar in de stad, die het in 1730 verkocht aan Jacobus Willemsz Schouten.⁴³ In 1735 verkocht zijn weduwe Marijtje Poulus het huis aan makelaar Teunis Taenman.⁴⁴ Zijn weduwe Aaltje Pieters verkocht het in 1741 aan Margaretha Hinlopen, de weduwe van Nicolaas Opperdoes (1701-1736). Blijkens het kohier van de personele quotisatie uit 1744 was het pand (nr 310) toen inderdaad in eigendom van en werd het bewoond door Margaretha Hinlopen. Zij trouwde een jaar later met François Gallis (1714-1777, afb 15). Uit de verponding van 1777 blijkt dat de weduwe van François Gallis de eigenaar was.

De Dolphijn (1660)

In 1660 is op perceel Nieuwendam 20 een volledig nieuw pand gebouwd, wat blijkt uit het jaartal op de gevelsteen. We kunnen de opdrachtgever voor de bouw achterhalen: Simon Hoogkarspel.

Op de oude foto's zien we een pand met tuitgevel, maar hoogstwaarschijnlijk heeft het pand een fraaie halsgevel gehad. In 1942 is door architect Canneman

van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg een ontwerp voor de herbouw gemaakt, waarbij het pand weer van een rijk versierde halsgevel is voorzien (afb 16). Als inspiratie is hierbij duidelijk gekeken naar Kerkstraat 1, een pand dat eveneens in 1660 is gebouwd (afb 17). Mogelijk had het pand aan de Nieuwendam eveneens visachtige wezens op de trappen van de gevel, die dan de naam De Dolphijn zouden verklaren.

Dit pand had blijkens de opgraving zware funderingen, die deels op de funderingen van het afgebroken pand stonden en deels waren onderheid met zeer lange palen. Achter het pand bevond zich een aanbouw, waarschijnlijk een zomerkeuken, met daarin een kleine voorraadkelder. Binnen het pand bevond zich een zeer grote voorraadkelder, die niet was betegeld (afb 18).

Afb 16
Ontwerptekening voor de herbouw uit 1942 (collectie RCE)

Afb 18 Grote voorraadkelder in De Dolphijn

De families Hoogkarspel en Opperdoes

Simon Hoogkarspel had vijf kinderen. Bij het huwelijk van dochter Jannetje met Cornelis Pietersz Opperdoes in 1660 staat dat zij op de Nieuwendam woonde. Zoon Jan Sijmonsz Hoogkarspel trouwde in 1661 met Neeltje Barents. Ook hij woonde toen op de Nieuwendam. Neeltje was een dochter van Jan Dirksz Appelboom, een steen- en houtkoper, die eveneens aan de Nieuwendam woonde (nr 14).⁴⁵ Het huwelijk werd in Appelbooms huis voltrokken. Opvallend is dat we de diverse leden van deze familie niet in het stadsbestuur of andere openbare functies tegenkomen. De verklaring dient zich aan in een aantekening bij het begraven van Barent Simonsz Hoogkarspel, een andere zoon, in 1679. Aangetekend staat dat hij is gedoopt op zijn ziekbed. Kennelijk is hij niet als kind gedoopt, waaruit we de conclusie mogen trekken dat zijn ouders doopsgezind waren.

Het huis aan de Nieuwendam was vervolgens in bezit van Jan Sijmonsz Hoogkarspel en zijn vrouw Neeltje Barents. Ze kregen vier kinderen (Barent, Sijmon, Jacob en Neeltje), van wie er één

Afb 17 Kerkstraat 1, gebouwd in hetzelfde jaar als De Dolphijn

Afb 19 Op perceel Nieuwendam 20, waar de Dolphijn heeft gestaan, zijn veel muren, kelders en een waterkelder (rechts vooraan) gevonden

jong overleed. Na het overlijden van Jan Sijmons Hoogkarspel bleef zijn weduwe Neeltje aan de Nieuwendam wonen; ze wordt in 1712 en in 1718 nog genoemd als belending bij de verkopen van de buurpanden. Ze overleed in 1724 en had als enige erfgenaam haar zoon Sijmon, die enige jaren later zonder kinderen overleed (1729).

De enige nog levende erfgenamen waren toen de kinderen van Jannetje Sijmons Hoogkarspel en Cornelis Pietersz Opperdoes. Pieter Reijnertsz Opperdoes (1673-1730), waarschijnlijk een neef, kocht het huis vervolgens aan, maar lang heeft hij niet van dit bezit genoten want hij overleed een jaar later. Blijkens een verpondingsregister uit 1731 was het daarna in handen van zijn weduwe, namelijk Magdalena Ment (1698-1748). De familie Opperdoes was een belangrijke regentenfamilie in de stad. Magdalena bezat in 1731 ook een huis in het Foreestensteegje, een huis aan de noordzijde van de Italiaanse Zeedijk, een huis aan het Gerritsland en een stal aan de Gravenstraat. Ze woonde in het huis op het Gerritsland en het pand aan de Nieuwendam verhuurde ze dus. In de boedelbeschrijving die na haar dood in 1748 is opgesteld wordt het huis aan de Nieuwendam genoemd.⁴⁶ Volgens de omschrijving had het drie achterwoningen in het Paradijssteegje.⁴⁷ Het kwam naar we aannemen in handen van François Gallis (1714-1777) en Margaretha Hinlopen (1710-1784), die eerder getrouwd was met Nicolaas Opperdoes (1701-1736), de zoon van Pieter Reijnertsz Opperdoes. Zij bezaten al het buurpand De Zeevaart. Daarna is het vererfd naar Pieter Opperdoes (1735-1803), een zoon uit het huwelijk van Nicolaas Opperdoes en

Margaretha Hinlopen. In de verponding van 1777 wordt hij als eigenaar genoemd. Vervolgens kwam het in bezit van Frederik Alewijn (1775-1817) en Margaretha Christina Opperdoes (1780-1844), een dochter van Pieter Opperdoes. Zij woonden op de Italiaanse Zeedijk.

Van koopmanshuizen tot kaaspakhuizen

Rond 1800 bezaten Frederik Alewijn en Margaretha Christina Opperdoes dus beide panden. In 1804 verkochten zij al hun bezittingen aan de Nieuwendam en Italiaanse Zeedijk. In dat jaar kocht het echtpaar Grote Oost 26, nu bekend als Villa Alewijn.

De Dolphijn kwam in handen van François Gallis (1777-1841), een kleinzoon van de eerder genoemde François.⁴⁸ François Gallis verkocht het pand aan de Nieuwendam op zijn beurt in 1816 aan Cornelis Loeterbagh.⁴⁹

De Zeevaart werd verkocht aan Hendrik Kieve.⁵⁰ Tevens verkocht het echtpaar nog een huis aan de Nieuwendam en twee huizen aan de Italiaanse Zeedijk. Een van deze was de voormalige Paradijswoning en die bestond nog altijd uit drie woningen. De koper was Cornelis Kroon.⁵¹

De Zeevaart werd in 1809 verkocht aan Adriaan van Exter, die kaasmaker en leerlooier wordt genoemd.⁵² Daarna is het in 1811 in handen gekomen van Maria van den Berg, die het in 1817 verkocht aan de eerder genoemde Cornelis Loeterbagh.⁵³ Opnieuw waren beide panden dus in één hand. Het pand wordt in 1811 omschreven als een huis van boven voorzien van een spatieuze kaaszolder. Ten tijde van het overlijden van Adriaan van Exter lagen er 1500 commissiekazen en 5009 kleine kaasjes. De panden bleven tot de afbraak in gebruik als kaaspakhuizen.

Dankwoord

Dank gaat uit naar de heer Van der Laan, als opdrachtgever voor het archeologisch onderzoek. Met dank aan John Buis, Anton Groot, Hans Wendte en John Brozius voor het beschikbaar stellen van historische gegevens.

Literatuur

Hoogeveen, L., 1998: 'Nieuwendam 19-20. Oud Hoorn en de pakhuizen De Zeevaart en De Dolphijn', Kwartaalblad Oud Hoorn 1998 nr 1, 7-11.

Schrickx, C.P., 2014: Een 16^e-eeuwse muur tussen de Hoofdtoren en de Westerpoort. West-Friese Archeologische Rapporten 63.

Noten

De noten staan op de website van Oud Hoorn, onder Kwartaalblad 2020-2

VAN PARKZAAL VIA PARKSCHOUWBURG NAAR SCHOUWBURG HET PARK

CHRIS HOLMAN

In de jaren vijftig kwam heel cultureel Hoorn tot de conclusie dat de oude Parkzaal aan het Achterom in geen enkel opzicht meer voldeed aan de eisen die men aan een dergelijke gelegenheid mocht stellen. Niet verwonderlijk omdat deze toneelzaal al in 1878, onder supervisie van architect A.C.Bleijs, was gebouwd. En er daarna sprake was van weinig bekommerning met betrekking tot onderhoud of aanpassing. Het publiek mopperde al jaren over de ongezelligheid van de toneelzaal, die er zo haveloos en grenzeloos ouderwets uitzag.

Zo kon het niet verder

Na veel wikken en wegen werd uiteindelijk in 1955 door de raad de beslissing genomen de oude Parkzaal met aanpalende koffiekamer en kleine zaal door de gemeente aan te laten kopen en werd begonnen met de renovatie. De schouwburg kreeg een nieuwe entree annex garderobe aan het Achterom en nieuwe stoelen, maar verder kon er niets gedaan worden. Het bleef dus behelpen. Totdat in 1962 burgemeester Canneman in een commissievergadering bekend maakte dat er door de rijks- en provinciale overheid subsidie verleend kon worden voor de bouw van een nieuwe schouwburg, onder voorwaarde dat de bevolking 70.000 gulden, zijnde tien procent van de bouwsom, bijeen zou brengen. Deze uitdaging werd aangegaan, maar men realiseerde zich wel dat het nog een hele klus zou worden om zo'n groot bedrag binnen afzienbare tijd bij elkaar te krijgen. Als deadline werd gesteld

dat mei 1963 het bedrag er zou moeten zijn. Onder aanvoering van Johan M. Ridderikhoff werd een clubje mensen met deze niet geringe taak opgezet. Ridderikhoff kreeg assistentie van een stel jonge en enthousiaste mensen. Bert Smits, Veg Hakhoff, Maarten Leegwater en de schrijver van dit artikel, besloten aan te haken.

Leugen en bedrog

Toen in de laatste dagen van december de Hoofstadoperette met de operette 'In einer kleinen Konditorei' optrad, vroeg Johan Ridderikhoff

**De grote animator
Joh. M. Ridderikhoff
geeft het sein voor de
start van de actie**

de leden van het gezelschap in de pauze van de voorstelling een collecte te houden. Dat was een klein begin: opbrengst f 700,-. De echte start van de inzamelingsactie begon op 1 januari 1963 om 0.10 uur met een groot feest in de schouwburg, waar onder enorme belangstelling het geld binnenstroomde. Toen 's morgens om 9.00 uur de balans werd opgemaakt bleek de opbrengst f 12.000,-. Tijdens de nieuwjaarsreceptie ten stadhuis werd van alle kanten geïnformeerd naar het resultaat. Toen de korpscommandant van politie, inspecteur P. Douma vroeg op welke manier de rest bij elkaar moest worden gebracht, flapte de immer flamboyante Ridderikhoff tot grote hilariteit uit: 'Met leugen en bedrog.' Het zal duidelijk zijn dat deze bon mot nog vaak werd aangehaald tijdens de wekelijkse zaterdagochtendbijeenkomsten van 'het actiecomité' in Eethuysje De Waag (op de bovenverdieping van het Waaggebouw), waar horecaman Piet Bolderman de scepter zwaaide.

Groot draagvlak

De vliegende start zorgde voor een groot draagvlak

**De 'hoofdingang' aan
het Achterom naar de
oude Parkzaal anno
1955, foto coll. K. Veer**

onder de bevolking. Kleine en grotere initiatieven volgden elkaar in snel tempo op. Het eerste voorbeeld van betrokkenheid liet zich de eerste dag van het nieuwe jaar optekenen. Even na middernacht werden op het Grote Noord de nodige rotjes afgestoken, waardoor een etalageruit van de firma P.M. van Wijk sneuvelde. Degene die de glasschade veroorzaakte verzuumde om zijn adres achter te laten. De schade bedroeg 300 gulden. Eigenaar Piet van Wijk maakte eenzelfde bedrag over aan het actiecomité. Hij werd hiertoe geïnspireerd omdat de ruit sneuvelde juist op het moment dat de Park-actie werd ingezet.

De nieuwe entree aan het Achterom, 1957.
Foto: H. Bedijs, coll.
Het Park

Brede steun

Gedurende de maanden januari en februari organiseerden veel verenigingen tal van activiteiten om geld te genereren. De carnavalsvereniging Ospylac (een omkeerwoord voor Calypso, de katholieke jongerenvereniging) schonk de opbrengst van de carnavalsviering aan de actie. De vele verenigen die regelmatig gebruik maakten van de Parkzaal hielden een avond vol muziek, dans en toneel. Het jaarlijkse wijnfeest in Eethuysje De Waag zorgde niet alleen voor een wijnkoningin (Tiny Staekenborg), maar ook voor een belangrijke bijdrage. Niet in het minst door de door de firma Schermer beschikbaar gestelde wijn. Er kwam, om het belang van een nieuwe schouwburg voor de regio te onderstrepen, ook een Westfriezenavond. Waar de toenmalige schaatscoryfeeën Wil de Beer en Arie Zee werden gehuldigd. De Motor- en Autoclub Hoorn e.o. zette een puzzeltocht uit die eindigde in de Amstelbrouwerij. Het zijn slechts enkele van de vele initiatieven die ontplooid werden in de eerste maanden van 1963.

Het actiecomité na het geslaagde nachtfeest op 1 januari 1963. Vlnr.: Chris Holman, Bert Smits, Joh. M. Ridderikhoff, M. Leegwater en Veg Hakhoff.
Foto: Rob van der Randen, collectie: Ridderikhoff

Heel Hoorn aan de snert

Naast het organiseren en ondersteunen van allerlei evenementen in Het Park kwam het actiecomité met een opmerkelijk idee: een grote erwtensoepcampagne. Voor levering op een bepaalde zaterdag kon voor 1 gulden per liter erwtensoep worden besteld. Het totale bedrag kwam ten goede aan de schouwburgactie. Een idee met verregaande organisatorische consequenties. Maar die waren er om opgelost te worden. De bestellingen werden genoteerd door de Hoornse melkboeren. Terwijl de distributie verzorgd werd door de Vrouwenraad van de Stichting Hoornse Gemeenschap. Maar het belangrijkste werk kwam neer op de schouders van N.V. Vleeswarenfabriek R.Groot op het Nieuwe Noord. Die stelde geheel belangeloos de fabriekruimte en het benodigde materiaal ter beschikking. Onder supervisie van de chef-kok Bonne van de 'Krententuin' werd de bestelde 4.500 liter erwtensoep bereid. Honderden kilo's spliterwten, kalfspootjes, krabbetjes, soepgroente en uien werden in gigantische ketels gaar gestoomd. Het uitventen door meer dan 80 vrijwilligers gebeurde in speciaal voor dit doel geproduceerde gamellen van blikassemblagefabriek Blikemba aan de Van Aalstweg. Zo werd dankzij de medewerking van velen deze actie een groot succes. Niet alleen was de kwaliteit van de soep uitstekend, de snertcampagne leverde ook nog eens 4.500 gulden op. Hoorn was voor één dag een echte snertstad.

Hoe is de stand?

In de etalage van de herenmodezaak Van den Brul op de hoek Grote Noord en Nieuwsteeg stond een gigantische thermometer die iedereen die het wilde zien, op de hoogte hield van de vorderingen van de stand van de Parkactie. Er gingen dagen voorbij dat de op de thermometer gemonteerde pijl nauwelijks naar boven op schoof.

Maar op een dag ging het 'kwik' in de thermometer plotseling met sprongen omhoog. Het was een gift van het Kerken Armenfonds van f 10.000 die een ware aardchok in de etalage teweeg bracht. De goedgeklede etalagepoppen raakten er niet van overstuurd, maar hoe anders was het bij de leden van het actiecomité die een klein dansje maakten van vreugde. Want het was een behoorlijke sprong in de goede richting. De thermometer gaf aan dat een bedrag tussen de dertig en vijfendertig duizend was bereikt. Reden voor een journalist van het Dagblad voor West-Friesland te melden 'dat de thermometer van de Parkactie een heel wat warmer klimaat weet te scheppen dan de weersomstandigheden wettigen.'

Notte di fiaba

Na al deze activiteiten verflauwde de belangstelling en het comité kwam al brainstormend – een begrip dat nog moest worden uitgevonden – op het idee dat er nog maar weer eens iets bijzonders in Het Park zelf moest worden georganiseerd. De

De nieuwe schouwburg met entree aan de Westerdijk

Venetië laten fotograferen. De enige echte Italiaan was G.F. Tremonti van de gelijknamige ijssalon op het Grote Noord. Jan en René Veer zorgden voor een geweldige sfeer en gaven de zalen een zuidelijk aanzien. Niet in de laatste plaats door de palmen en het andere groen, beschikbaar gesteld door de firma Verëll. De Italiaanse sprookjesnacht, die om 10 uur begon en tot 5 uur 's morgens duurde, werd een grandioos succes. De te reserveren tafels waren in korte tijd 'uitverkocht'. Zo gaf 'notte di fiaba' als een van de hoogtepunten in de serie activiteiten, een nieuwe impuls om het voorgenomen bedrag binnen de gestelde termijn te halen.

Het Vico Pescatore Kwartet

Het kwartet van Dick Visser speelde vanaf de nieuwjaarsnacht een belangrijke rol bij alle evenementen. Naast Dick (keyboard/tenorsaxofoon) bestond het kwartet uit Jan Bloem (drums), Hans Doesburg (bas) en Oswald Vierbergen (gitaar). De voor 'notte di fiaba' tijdelijk verkregen naam werd niet meer losgelaten. En het kwartet genoot de jaren daarna een grote bekendheid in heel West-Friesland. Bijvoorbeeld tijdens de kermis in Hoorn en Zwaag. Maar het kwartet ging ook over de landsgrenzen. Dat zij zeer populair waren, wordt geïllustreerd door het feit dat het viertal daarbij vergezeld werd door een aantal zeer trouwe fans.

Bij alle evenementen pakte 'aartsbedelaar' Joh. M. Ridderikhoff de microfoon

onvermoeibare Johan M. Ridderikhoff riep dat het sprookjesachtig moest worden. Het werd het begin van een dolle vergadering. Met behulp van een Italiaans woordenboek werd sprookjesnacht omgezet in 'notte di fiaba'. De verdere invulling? Kwartet Dick Visser werd Quartetto Vico Pescatore en de Erika Kapel werd omgedoopt in Corpo Bandista de la Guardia (door het toneelkostuumbedrijf van Ridderikhoff op de avond zelf gekleed als Italiaanse carabinieri). Door Robertino (Rob van der Randen) kon men zich in een gondel voor een decor van

Zakken-Halen

De einddatum van 11 mei 1963 naderde met rasse schreden. Het bedrag van f 70.000 was nog niet bereikt, maar men kon niet zeggen dat de

Park-actie als een nachtkaaars uitging. Het gehele Parkcomplex zou op die datum in het teken staan van een manifestatie die het actiecomité 'Zakken-Halen' noemde. Het evenement beloofde 18 uur amusement, verzorgd door diverse Hoornse en Westfrieze verenigingen, terwijl artiesten van naam dit slotfestijn zouden opluisteren. 's Middags om twee uur begon de marathon met een kinderfeest. Later startte een popprogramma voor de oudere jeugd en 's avonds brachten amateurs eerst een zeer

**De laatste loodjes,
telefoonmarathon 11
mei 1963. Vlnr:
Loes Hamel,
Joh. M. Ridderikhoff en
Bert Smits**

gevarieerd programma. Bij de avondopening werd het publiek verwelkomd door de (toen nog drie) Hoornse harmonieorkesten. Die hadden daarvoor een rondgang door de stad gemaakt. De zalen waren stampvol. Tijdens deze feesturen werden er veel giften aangedragen. Maar het bedrag was nog niet bereikt. Zo werd toegewerkt naar het hoogtepunt dat zou moeten vallen om 12.00 uur wanneer het bedrag van f 70.000 zou moeten zijn bereikt. Ridderikhoff was erin geslaagd niemand minder dan Loes Hamel, stermannequin van het toonaangevende Parijse modehuis Pierre Cardin, te strikken als gastvrouw voor deze marathon. Samen met Bert Smits speelde zij gedurende de hele manifestatie een dominerende rol. De desolate toestand van de Parkzaal was de uit Andijk afkomstige Loes volkomen bekend. Zij

speelde immers daar ooit toneel met de Hoornse toneelvereniging 'Kunst naar Kracht'.

Glorieuze afsluiting

Eindelijk was het dan zover. Tijdens het avondprogramma werd om 24.00 uur een telefoon het toneel opgebracht. Aartsbedelaar Johan M. Ridderikhoff begon te bellen om in een telefoonmarathon het ontbrekende bedrag alsnog binnen te halen. Op 30 april waren er bulletins uitgegeven met de mededeling dat de f 50.000.- intussen bereikt was. Een tikkeltje overdreven. Er moest dus nog veel gebeuren. De giften kwamen moeizaam binnen, niet verwonderlijk na vier maanden van acties. Toen betrad voorzitter Jacques Verhoeven van de winkeliersvereniging Het Centrum het toneel. Hij kondigde aan de baten van de komende Sint Nicolaasactie, ter grootte van f 12.000 te bestemmen voor het goede doel. Waarmee het streefbedrag zelfs nog royaal werd overschreden. Het feest dat daarop volgde duurde nog vele uren. Mede door het optreden van bekende artiesten als Willy en Willeke Alberti, Rob de Nijs, Anneke Grönloh en uiteraard de inmiddels bekende huisorkesten.

Al snel daarna viel het oude complex onder de slopershamer. In afwachting van de nieuwbouw werden toneelvoorstellingen gegeven in de voormalige kistenfabriek op het ABC. Op 18 november 1969 was het dan zover: de nieuwe schouwburg, met ingang aan de Westerdijk, werd feestelijk geopend met een voorstelling door het gezelschap Forum uit Enschede van de opera 'Madam Butterfly' van Puccini.

Het duurde tot juli 1996 voordat besloten werd tot de bouw van alweer een nieuwe schouwburg. Na veel geharrewar over renovatie en de bestemming van het Witte Badhuis ging de kogel door de kerk en de sloperskogel door de tweede versie van schouwburg Het Park, een geesteskind van architect H.N.Koldewey en gebouwd door Aannemingsbedrijf E. Nannings en Zn. uit Hoorn. Voor de derde versie werd geen directe bijdrage van de Hoornse bevolking verlangd.

Jarenlang heeft de grond van de afgebroken schouwburg braak gelegen en kreeg het al snel de naam 'Het gat van Hansen', naar de toenmalige wethouder van Hoorn. Tal van plannen om deze grond te bebouwen sneuvelden, totdat er jaren later een serie huizen verrees, waardoor de skyline van Hoorn definitief zou veranderen.

DAAN VAN DER DONK VAN MAISON WILLY

AUKJE VAN WISSEN

In zijn prachtige handschrift heeft Daan van der Donk (30 maart 1928) in veertien boeken zijn leven vastgelegd. Behalve zijn huwelijk en gezin is daarin uitermate nauwkeurig ook zijn grote liefde voor zijn zaak beschreven. Zijn verhalen 'Levenssnippers' geven mooi weer hoe de opbouw van de succesvolle kunstnijverheidszaak aan de Gedempte Turfhaven is ontstaan en tot bloei kwam. Geboren en getogen in Hoorn, heeft Daan samen met zijn vrouw Willy in 1953 hun gezamenlijke onderneming Maison Willy opgericht. Dat dat in de jaren kort na de Tweede Wereldoorlog geen sinecure was, blijkt wel uit zijn beschrijving van zijn speurtocht naar een goede huisvesting als wel uit de financiële problemen waar het jonge paar mee te maken kreeg.

Veel jongeren uit die jaren ontmoetten hun partner tijdens de wandelingen rond het Hoornse rondje: de meisjes liepen met de klok mee, de jongens andersom. Zo niet Daan en Willy: tijdens een ritje in de botsautootjes op de Hoornse kermis zag Daan een alleraardigst meisje in een van de andere autootjes zitten. Hij probeerde zoveel mogelijk tegen haar autootje te botsen, niet wetende dat daaruit een verbintenis van bijna zestig jaar zou volgen!

In 1952 kreeg Willy, die als schoonheidsspecialiste verbonden was geweest aan een grote kapperszaak, de vergunning van de Kamer van Koophandel om haar eigen salon te beginnen, destijds in een gehuurd pand aan het Grote Noord. Met enthousiasme stortten Daan en Willy zich op de verbouwing van het pand. Met de weinige middelen die zij hadden, wisten ze het prachtig op te knappen en kon Daan daar als kleermaker en Willy als schoonheidsspecialiste aan de slag.

Hun geluk duurde niet erg lang: toen de eigenaresse zag hoe mooi zij alles hadden opgeknapt, besloot ze de huur op te zeggen en liet ze er haar zoon zijn intrek nemen. Dat was een bittere teleurstelling, maar energiek en jong als ze waren, waren Daan en Willy niet voor één gat te vangen. Daan ging alle te huur staande pandjes af, en na 26 bezichtigingen vond hij het pand aan de Gedempte Turfhaven, waar tot dan toe de dames Fritz hun hoedenwinkel dreven. Na weer een grondige verbouwing en opknapbeurt konden zij hun zaak Maison Willy openen. Gelukkig waren pa en ma Van der Donk bereid met hun huisje borg te staan voor het ongewisse avontuur. Zonder dit vertrouwen in hun zoon en schoondochter zou de hele onderneming nooit van de grond zijn gekomen. Tijdens ons gesprek benadrukt Daan van der Donk een aantal malen hoe hij geboft heeft met de beste ouders van de wereld.

Willy had de schoonheidssalon uitgebreid met een parfumerie-afdeling en Daan had zijn eigen afdeling, de kleermakerij in de linker etalage

Daan van der Donk

Maison Willy 1952

Naaiatelier

achter het gordijn. In de jaren die volgden was hard werken en doorzetten de kern van hun gelukkige leven samen. Zij woonden boven de zaak toen de twee kinderen geboren werden, Cok en Marion. Al snel veranderde het karakter van de zaak. Bij de opkomst van de warenhuizen, liep de belangstelling voor de aparte parfumerie-afdeling in Maison Willy terug. De kleermakerij had Daan al eerder laten varen, het werk werd hem te inspannend en in de zaak was werk genoeg: tijdens de zwangerschappen ontpopte Daan zich als een

ware schoonheidsspecialist...

Het assortiment in de winkel werd uitgebreid met voorzichtig wat sieraden, kunstnijverheidsartikelen, beeldjes, keramiek en serviezen. Langzamerhand gingen Daan en Willy over op meer kunstnijverheid, maar ook op de verkoop van bijzondere kleding. Zo werd kleding verkocht van handgeweven wollen stoffen van Nederlandse ateliers. Ook exotische jurken uit India en Indonesië vonden in de jaren '60 en '70 gretig aftrek. Later verschoof het accent meer richting Scandinavische designmode.

Manicure

Daan en Willy van der Donk in historische kledij op de Oud-Hollandse markt

Iets anders waar Daan zich hard voor gemaakt heeft en waar zijn kleermakerskwaliteiten goed van pas kwamen, was de uitbreiding van de Oud-Hollandse markt. Aanvankelijk vond die alleen plaats op de Roode Steen, maar Daan heeft het initiatief genomen om de markt uit te breiden naar de Gedempte Turfhaven. Hij naaide voor zijn gezin en medewerkers prachtige oud-Hollandse kledij. Zelfs

in Valkenburg, waar het gezin op familiebezoek was, deelden Daan, Willy en kinderen Cok en Marion zo folders uit voor de Oud-Hollandse markt. Niet alleen haalden ze daarmee in Limburg de krant, maar ook hier in West-Friesland is in de kranten aandacht besteed aan deze ludieke actie.

Het drukke en afwisselende bestaan beviel ze goed: hoewel beiden in de zaak werkten, waren ze natuurlijk wel altijd thuis als de kinderen uit school kwamen. Het nadeel van het huis boven de zaak was dat er geen tuin was, geen ruimte om buiten te spelen. Marion herinnert zich dat haar moeder vertelde dat ze de kinderen buiten op de stoep in de kinderwagen liet staan, wel vastgebonden aan een boom... Pas toen de oudste naar de middelbare school ging, verhuisde het gezin naar een huis met tuin. Het inkopen ging Daan en Willy goed af. Gelukkig hadden ze dezelfde smaak, waardoor er daardoor nooit strubbelingen ontstonden. Wel was Daan iets impulsiever en moest Willy soms zijn enthousiasme wat temperen. Een van hun vaste vakantiebestemmingen was Mallorca. Daar ontdekten ze vaak prachtige spullen, die ze dan meteen voor de winkel kochten. Dat begon met geborduurde linnen jurkjes, later mooie leren jassen en weer later kochten ze daar eens vrolijk gekleurde boodschappentassen in. Met een koffer met tweehonderd tassen kwamen ze thuis, waar de tassen als een speer verkocht werden. Al snel besloot Daan er tweeduizend bij te bestellen, maar had even over het hoofd gezien dat er wel erg veel kosten aan vervoer en invoerrechten bijkwamen. Hij ontdekte ook dat inmiddels meer winkeliers de tassen hadden ontdekt en zoals dat gaat moest hij zijn prijzen verlagen om ze toch nog kwijt te raken. Inmiddels had Daan het pand op een handige manier kunnen kopen. De verhuurder wilde (na de huurliberalisatie) de huur ineens flink te verhogen, maar toen Daan vroeg of hij dan eerst even alle lekkages en ander gebrekkig onderhoud wilde regelen, bood hij Daan aan het pand te kopen. Dat was precies waar Daan op aan gestuurd had...

Toen Daan 63 was, werd het tijd de zaak over te dragen. Zoon Cok was al bijna 20 jaar bij de zaak betrokken en nu hij en zijn vrouw Mieke het over konden nemen, brak voor Daan en Willy een nieuwe fase in hun leven aan. Met een stacaravan op de Veluwe en vele vakanties en reisjes, bleef het leven een feest. Van zijn kinderen kreeg Daan als sinterklaas-surprise een ezel en schildersbenodigdheden waarbij een nieuw talent werd aangeboord. Daan nam schilderlessen in Hoorn, maar ook op Mallorca waar hij vaak langere

tijd verbleef, en maakte mooie stadsgezichten en portretten.

Tien jaar later stopten Cok en Mieke met de winkel. Doordat veel exotische artikelen door zaken als Blokker in enorme hoeveelheden in China werden nagemaakt en voor een spotprijs in de winkels lagen, verschraalde het aanbod kwalitatief hoogstaande kunstnijverheid. De stijgende populariteit van de kledingcollectie kon dit verlies financieel compenseren, maar gaf niet meer de voldoening van het speuren bij kleine importeurs in stoffige magazijnen. Ook kreeg de veranderde

**Daan van der Donk
op de Oud-Hollandse
markt**

tijdgeest zijn greep op de moraal. Kon Daan zijn klanten nog gerust voor een kopje koffie mee naar boven nemen, Cok en Mieke kregen steeds meer te maken met vervelende winkeldiefstallen. In 2001 kwam een einde aan het bijna vijftigjarig bestaan van Maison Willy.

Daan van der Donk kijkt met veel liefde en plezier terug op zijn leven, tot haar overlijden in 2011 met Willy, daarna even alleen en nu alweer jaren met zijn vriendin, 'een lief sopraantje' uit het koor waar hij zong.

Als ruim negentigjarige woont hij alweer twaalf jaar in een prachtig appartement aan de Westerdijk, omringd door kunstvoorwerpen van Maison Willy. Aan de muur hangen ook enkele van zijn eigen schilderijen, die hij met gepaste trots laat zien. Met zoveel natuur voor de deur – het Markermeer is elke dag op een andere manier prachtig – en zo'n rijk leven achter de rug, prijst Daan zich een gelukkig man.

HAAR VADER WAS KRIJGSGEVANGEN IN

RITA LODDE-TOLENAAR

Op een boerderij in de buurt van Turijn hebben we haar gevonden: de dochter van Pietro Freisa, die in 1943/44 samen met andere Italianen in Hoorn verbleef en als krijgsgevangene voor de Duitsers werkzaamheden moest verrichten. Hij zat later ondergedoken in Grosthuizen bij de ouders van Gerie Delemarre.

Familie Delemarre

Gerie is het tweede kind uit het gezin Delemarre¹. Haar ouders waren Johannes Delemarre en Lucia van Diepen. Hij was in 1913 in Ursem geboren, zij in 1918 in Avenhorn en zij trouwden in Avenhorn in 1939. Zij hebben totaal 11 kinderen gekregen.

De ouders Delemarre bij de boerderij, die in 1984 is afgebrand

Gerie is geboren in de boerderij, Grosthuizen 21, in 1940 was het adres geregistreerd als G 7. Deze boerderij is tegelijk met de aan de overkant gelegen boerderij van de familie Van Diepen in 1984 in vlammen opgegaan. Toen zijn alle spullen van de familie verloren gegaan. Daarna zijn haar ouders in een burgerhuis gaan wonen, op no 92. Op de plaats van de boerderij is een huis gebouwd, waar nu haar broer Jan woont. Ook broer Siem woont in de buurt.

Eind 1943 of begin 1944 kwamen Italianen naar Grosthuizen en Berkhout.² Zij realiseert zich dat je als kind niet veel weet van hoe en wanneer. De Italianen verbleven als er gevaar was in een schuurtje achter op het land vlak tegen de Jaagweg aan en ze zaten daar samen met anderen ondergedoken.

Ze waren aan het werk op het land en ze hielpen op de boerderij.

Haar moeder ging 's morgens vroeg, nog in het donker, in een roeiboetje eten brengen. Dat beeld is haar bijgebleven.

Zij herinnert zich ook een razzia. De Duitsers kwamen de boerderij binnen en haalden alles

overhoop, ook de bedstee. Baby Thomas lag in de bedstee. Moeder mocht de baby niet oppakken.

Haar moeder, Lucia van Diepen, was een dappere vrouw en nergens bang voor. Zij verloor haar

Moeder Lucia en dochter Gerie

moeder toen zij zeven was en was waarschijnlijk daardoor al vroeg zelfstandig.

De Italiaanse soldaat Pietro Freisa was regelmatig in hun huis. Hij hielp onder meer Gerie met het

aankleden. Zij ziet nog hoe haar moeder aan tafel zat, brood snijden tegen de borst aan en zij spelend met Pieter zoals hij in de familie Delemarre werd genoemd. Pieter was van dezelfde leeftijd als haar ouders. Zij weet niet wat hij overdag precies deed.

Onderduikers ziffen te melken

HOORN EN GROSTHUIZEN

In ieder geval kon hij zingen, Italiaanse volks- en operaliedjes, die haar vader meezong, zeker weten ook Tiritomba.

Ze herinnert zich ook drie andere onderduikers die bij hun in de boerderij waren, Jantje Groot uit Amsterdam en twee mensen uit deze buurt: Arie Braas, een buurjongen, en Piet Hoek. Van de laatste leeft zijn vrouw nog. Piet Hoek heeft wel eens verteld dat de Duitsers waar zij mee te maken kregen naar zijn idee nog zo beroerd niet waren. Er werd wel samen gekaart en het was duidelijk dat zij, wanneer zij zelf thuis kleine kinderen hadden, deze erg misten. Maar aan de andere kant kon het er ook hard aan toe gaan. Als er razzia's waren, verstopten de mensen zich op de hoge hooizolder in de stulp. Daar lagen dan diverse onderduikers bij elkaar. Duitsers gingen wel de zolder op, maar verder durfden zij niet te gaan vanwege de gammele trap. Het zoeken beperkte zich tot het steken met een bajonet of geweer in het hooi. De onderduikers gingen af en toe naar andere adressen.

Grote risico's namen haar ouders. Zij stonden daar niet bij stil, hoewel ze wel wisten wat er kon gebeuren. Duitsers dreigden soms boerderijen in brand te steken om onderduikers tevoorschijn te laten komen.

Wanneer Pieter Freisa is weggegaan, weet zij niet. En dat is begrijpelijk: zij was toen hoogstens ruim drie jaar oud. Maar haar moeder heeft later over hem verteld en onderhield een tijdje een correspondentie met hem. Toen de bevrijding kwam, was hij al weg. Maar een beeld van wagens met paarden is haar bijgebleven. De huishoudelijke hulp bij haar thuis waarschuwde haar daarvoor. Het gerucht ging: het zijn zigeuners, maar dat klopte niet. Onduidelijk wat het precies was, waarschijnlijk wagens van de bevrijding.

Omdat de briefwisseling van haar moeder met Pieter bemoeilijkt wordt door de taal, er moest steeds iemand gevonden die de brieven kon vertalen, is deze na enige tijd gestopt. Daarom heeft Gerie geen idee hoe het verder met Pieter is gegaan. Haar moeder Lucie Delemarre-van Diepen is in 2001 in Lindendael terecht gekomen en daar het jaar daarop overleden, 84 jaar oud. Gerie heeft in haar hoofd nog veel beelden uit haar jonge jeugd en herinnert zich de gevoelens die ze toen had.

Haar man Pé de Jong weet nog dat in het huis van de familie Moerbeek Guiseppo Beoletto, een van de andere Italianen, ondergedoken zat. Daar woonden Jo Moerbeek, de postbode in uniform, vader van Ida Moerbeek, haar moeder, die een handel in petroleum had en hun kinderen. Hij herinnert Beoletto als een man met donker haar en met een schort voor; hij was schoenmaker. Hij is na de oorlog getrouwd met Ida Moerbeek, had een schoenmakerij aan de oostkant van de steeg bij de ziekenbarak en ze zijn later verhuisd naar de Jaagweg. Deze barak werd tijdens de oorlog als gevangenis gebruikt.

Op het erf van Moerbeek was een put. Er was een soort piramide/ruiter van hout gemaakt waarop hooi werd bewaard, deze werd over de put geplaatst en dan kon men zich daaronder verstoppen.

Bij de bruiloft van Ida en Beoletto na de oorlog was Catharina van Exter te gast. Zij woonde indertijd in Hoorn en was ook met een van de Italianen getrouwd.

Tijdens de oorlog liep jongetje Pé de Jong met zijn broer Mat door het dorp; ze waren naar de bakker geweest. Een Duitse soldaat bood hen geld om het brood van hun te kopen, maar hij pakte het niet af. Er was overigens geen hongersnood op het dorp; wel is er schaarste van bepaalde goederen.

Moeder Delemarre was heel ondernemend, regelde van alles en haalde zelfs haar fiets terug bij de Duitsers.

Pietro Freisa, geboren 1920, Italiaans soldaat

In de oorlog zijn het voornamelijk aardappelen die met bruine bonen en azijn worden gegeten. Van alles was er weinig en er moest veel gedeeld worden zeker in de vele grote gezinnen in het dorp.

Men ging tabak verbouwen en snijden voor het café en ook zelf verkopen om wat geld te verdienen. Men gebruikte de tabak om te pruimen en te roken. Pé de Jong zag eens iemand een hand tabak stelen. Het was zijn neef, maar Pé durfde dat niet te zeggen.

Oom Cor en tante Ger (zo werden ze later genoemd) kwamen uit Amsterdam met een handkar, op zoek naar eten, op weg naar de gaarkeuken. De man lag op de handkar en was zo'n beetje bevroren. Zij zijn binnen gehaald en in de koestal in de bedstee gelegd om op temperatuur te komen. Zij zijn maanden op boerderij gebleven. En moeder regelde nagenoeg alles in huis.

Het gezin Delemarre
omstreeks 1955

De broer van Gerie, Siem, die ruim na de oorlog geboren is, vertelt over een put of een kelder met luik, waar men na de oorlog nog een zakdoek vond, die misschien van Pieter Freisa was geweest. Daar zouden onderduikers hebben gezeten. Maar of dat waar is?

De kans dat Pietro Freisa nog leeft, is heel klein, vrijwel uitgesloten. Op de foto die Gerie van hem heeft, staat achterop zijn naam en een adres. Aan Gerie beloof ik dat ik op zoek zal gaan naar familie van Pietro. Via internet vind ik een Freisa in het vermelde dorp, aan wie ik een brief in het Italiaans heb gestuurd. Maar ook op de tweede brief komt geen reactie. Dan zelf maar erop af. Op zoek naar de familie Freisa.

Familie Freisa

Op donderdag 12 september 2019 zijn we, Jan en ik, naar het adres gegaan, waar ik de brieven heen

had gestuurd, in een dorp ongeveer 25 km van Turijn.

Het huis zag er gesloten uit, geen bel. In de naastgelegen kapsalon hebben we gevraagd naar de buurman. Gelukkig zat er iemand in de stoel die Engels sprak. De kapster belde en wij mochten daar wachten. Ik dacht dat er een oud mannetje van het buurhuis naar ons toe zou schuifelen.

Het blijkt een jongeman te zijn, Ivan Freisa, die heel weinig Engels spreekt en geen directe familie is van Pietro. Hij gaat meteen bellen. We zijn samen naar een café gelopen, hebben een espresso gedronken en hij probeert weer te bellen. Dan arriveert zijn neef, van ongeveer dezelfde leeftijd, 25 jaar. Deze Paolo spreekt goed Engels en wij hebben het verhaal uitgelegd.

Zijn oma zou iets weten, maar die is nu niet bereikbaar. Hij wil een ontmoeting voor de volgende dag regelen. De oma van Paolo, Lorenza is zo'n jaar of 70 jaar oud. Haar grootvader was een broer van de Freisa waar Pietro van af stamt.

Op vrijdag zijn we om 10 uur teruggegaan naar Rivarolo en ontmoeten daar Paolo en zijn oma. Oma wist wel ongeveer waar de dochter van Pietro woont. 'Rij maar achter ons aan op weg naar de boerderij van Elisabetha.'

Elisabetha (geboren in 1948), dochter van Pietro Freisa woont in de buurt van Rivarolo op een boerderij samen met haar man. We ontmoeten haar en haar man op de binnenplaats van de grote boerderij en gaan achter hun aan de trap op naar het woonhuis boven. Zij is ziek, heeft kanker en ondergaat een chemokuur, maar dat weerhoudt er haar niet van om veel te praten. Jammer dat we te weinig Italiaans verstaan om een gesprek te kunnen voeren. Maar Paolo heeft de hele tijd keurig getolkt. Pietro is in 1946, tien maanden na de bevrijding,

De boerderij van de
familie Teisa

teruggekeerd naar Favria, waar hij in 1920 geboren was. Hij was landbouwer. In 1947 is hij getrouwd met Barberis Mariana en zij hebben twee dochters gekregen. Elisabetha is vernoemd naar de moeder van Pietro. Later raakte hij halfzijdig verlamd en stierf toen hij 63 jaar oud was.

Elisabetha heeft wel iets van haar vader gehoord over zijn verblijf in Nederland en zij weet ook dat er in het begin brieven werden geschreven. In

Nederland is hij in totaal 16 maanden geweest. In Hoorn was hij bezig met de verzorging van de paarden. In Grosthuizen op de boerderij waar hij zich schuil hield, heeft hij zich wel thuis gevoeld. Zij weet ook iets over een boot en de moeder, die op die manier eten bracht aan de onderduikers die verderop in het land zaten. Na de oorlog heeft hij nog een tijd contact gehouden met de familie Delemarre, maar dat is verloren gegaan, naar hij dacht door de overstroming van 1953.

Pietro was de jongste van een gezin van negen kinderen. Zijn ouders en hij en zijn vrouw zijn begraven op het kerkhof van Favria. Zijn vader is in 1956 overleden en zijn moeder in juli 1963.

Ik vertel over de Italianen in Hoorn in de oorlogsperiode en over de zoon van een van hen, Hans Bouwens. We zingen samen Una paloma blanca.

Heer Teisa, Jan Lodde, Elisabetha Freisa, Rita Lodde en oma Lorenza

Elisabeth heeft geen foto van haar vader, alleen een van haar moeder. De foto van Pietro is gestolen. Wij hebben voor haar de foto die bij de familie Delemarre is.

Pietro had een boerenbedrijf; echter het huis waar hij gewoond heeft, is gesloopt en herbouwd. Elisabetha heeft twee dochters waarvan er een Rita heet. Zij heeft ook een zoon die priester is, haar trots.

Op het kerkhof van Favria hebben we in een muur het graf van Pietro, zijn vrouw en van zijn ouders gevonden. Daarna hebben we op uitnodiging van oma Lorenza in de zon op een terras van een aperitivo genoten. Ik heb nog steeds mailcontact met Paolo en zijn neef en ondanks de coronacrisis gaat het goed met oma en zijn familie.

Elisabetha Teisa-Freisa, 2019

Het graf van Pietro Freisa op het kerkhof in Favria

Noten

- 1 De familie Delemarre komt oorspronkelijk uit België, uit Kaprijke en omgeving.
- 2 In september 1943 maakten de Duitsers honderdduizenden Italiaanse soldaten krijgsgevangen, die soms in de bezette gebieden als 'Hilfswilligen' werden ingezet. Op 1 november 1943 kwam een eerste eenheid Italianen in Hoorn aan. De Hoornse Italianen verzorgden de Duitse paarden in de gemeentelijke stallen. Kort voor Dolle Dinsdag vertrokken de Duitse eenheden uit Hoorn met de krijgsgevangen Italianen naar Berkhout, De Goorn, Grosthuizen. Daar dook een aantal onder. Zie Ottens, E., Hoorn in WO II, Hier is alles gewoon, dat spreekt..., Hoorn, 2019

TWEE HOUTEN HUIZEN MET EEN BIJZONDERE

**ELLY DAMEN & PIET VAN ZALINGE EN
ROB & RESY BROEKHOVEN**

Het hadden er dertien in Hoorn kunnen worden, Oostenrijkse houten blokhuisen, zoals die ene, opvallende woning die aan de Emmalaan staat, tegenover het Wilhelminapark.

Het houten huis aan de Emmalaan

Tenzaco

Eind jaren dertig begon Jac. van Zalinge in Broek op Langedijk een exportbedrijf in groente en fruit. Na enige tijd werd samengegaan met P. Tensen, commissionair uit Hem. Zo ontstond de bedrijfsnaam Tenzaco. Later voegde zich nog P. Perenboom, vermoedelijk uit Noord-Scharwoude, als boekhouder bij het tweetal. In 1949 vestigde Tenzaco zich aan het Grote Oost 13. Daar bleef de onderneming tot 1981, waarna Wognum als vestigingsplaats werd gekozen. Eind jaren '40 en begin jaren '50 bestond de handel voornamelijk uit compensatiehandel, ruilhandel met Oostenrijk, Duitsland, Oost-Duitsland, de latere D.D.R., en Italië.

Woningnood

Na de oorlog was de woningnood groot. Honderdduizenden woningen waren door oorlogsgeweld verloren gegaan. De woningbouw, die in de crisisjaren dertig vrijwel stil was gevallen, krabbelde op het moment dat de oorlog uitbrak langzaam op. Na de oorlog duurde het jaren voor de woningbouw op gang kwam. Aan herstel van infrastructuur en economie werd noodgedwongen voorrang gegeven. Het ontbrak bovendien aan bouwmaterialen. De verarmde Europese economieën kampten met immense kasgeldtekorten. Soms bood

ruilhandel daarvoor een oplossing. Met Oostenrijk bijvoorbeeld waar aan het eind van de jaren veertig een groot voedseltekort dreigde. Het Nederlandse Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting slaagde er in om Nederlandse gedroogde groenten, visconserven en zaden te ruilen tegen achthonderd woningbouwpakketten voor houten woningen om de woningnood in ons land enigszins te kunnen lenigen. Deze woningen werden over het land verdeeld. In de Noordoostpolder werd een honderdtal woningen gerealiseerd, onder andere in Emmeloord, Marknesse, Ens en Kraggenburg. Enkele zijn op de rijks- of de gemeentelijke monumentenlijsten terechtgekomen. Leeuwarden heeft 25 van dergelijke woningen. Het straatje kreeg in 2011 de status van gemeentelijk monument. Elk bouwpakket woog ca 17.000 kilo. Voor het vervoer waren per woning twee goederenwagons nodig.

Tenzaco en zijn Oostenrijkse woningen

Begin jaren '50 leverde Tenzaco een grote partij witte kool aan Oostenrijk. Voor de Sauerkraut. Mogelijk in navolging van de deal van het ministerie kreeg Tenzaco in ruil daarvoor dertien bouwpakketten van houten chalets. De verkoop van de woningen stuitte op nogal wat problemen. Bouwvergunningen werden onder meer geweigerd vanwege verondersteld brandgevaar of omdat de woningen niet zouden passen in de gebouwde omgeving. Toen de transactie van Tenzaco eindelijk was afgerond, was de ergste naoorlogse schaarste in huizen afgenomen en bleef de onderneming met de bouwpakketten zitten. Die stonden opgeslagen bij het CBT, het Centraal Bureau Tuinbouwweilingen, ter compensatie van een vordering van 100.000 gulden die het CBT op Tenzaco had.

Aanleg van het Wilhelminapark, begin jaren vijftig

GESCHIEDENIS: EMMALAAN EN WESTERSINGEL

Watersnood

Na de watersnoodramp in 1953 zag het CBT kans om op een fatsoenlijke manier van de woningen af te komen. Zo werden tien van de Tenzaco-woningen als geschenk aan het Nationaal Rampenfonds aangeboden. Twee woningen belandden in Raamsdonksveer. Hier ontstond nog een relletje rond de Oostenrijkse chalets. De gemeente wees ze toe als huurwoningen aan gezinnen die geen slachtoffer van de watersnoodramp waren. Dat viel bij veel inwoners verkeerd. Er werden zelfs brieven naar premier Willem Drees gestuurd. Het hielp niet. Nimmer was namelijk door enige instantie als uitdrukkelijke voorwaarde gesteld, dat de Oostenrijkse woningen aan rampslachtoffers moesten worden verhuurd. Dat klopte.

Ook in Dubbeldam ontstond binnen de gemeenteraad onenigheid. Hier zouden de huizen te luxueus zijn voor de rampslachtoffers en werden deze toegewezen aan gemeenteambtenaren. Waaronder de gemeentesecretaris!

Emmalaan

Tenzaco heeft zelf drie van de dertien bouwpakketten verkocht. Twee staan er in de buurt van Heiloo, het derde bouwpakket is verkocht aan de boekhouder van de firma, de heer Peerenboom. Die liet zijn huis aan de Emmalaan in Hoorn 'in elkaar zetten'. Dit moet rond 1950 zijn gebeurd. De Oostenrijkse woningen, zo ook deze, staan op een betonnen fundering en hebben een bakstenen plint. Het grondplan meet 8 x 9 meter. De afgelopen zeventig jaar hebben verschillende gezinnen in dit gezellige huis gewoond. Na de familie Peerenboom de families Heijne en Brouwer. En sinds december 1995 woon ik, Elly Damen, met veel genoegen in deze Oostenrijkse 'skihut'. Wel heeft het huis heel wat metamorfoses ondergaan, comfortverbetering en aanbouwen, maar de basis is nog steeds het bouwpakket uit 1950!

Het verdwenen houten huis van de familie Broekhoven

Van 1957 tot 1967 stond aan de Westersingel in Hoorn een ander, heel bijzonder houten huis, dat helaas is verdwenen. De semi-nomadische geschiedenis van het huis en zijn bewoners is bijzonder. Het werd bewoond door de familie Broekhoven.

Opa Jan Broekhoven, geboren in Hengelo, was aannemer weg- en waterbouw. Hij en zijn gezin woonden al vanaf 1896 in deze luxe versie van

een houten keet. Op deze wijze verhuisde hij mee met het werk door heel Nederland. Huis en familie verhuisden in totaal wel twintig keer en bij ieder nieuw werk werd het met de toename van het aantal kinderen uitdijende houten huis weer opgebouwd. Zijn werknemers verbleven meestal in woonboten of woonwagens. De laatste keer dat het houten huis werd opgebouwd was in Hoorn, in 1957, door zijn zoon F.A.J. Wiek, die ook aannemer weg- en waterbouw was en met zijn vrouw Stientje en gezin van zeven kinderen meereisde met het werk.

Emmalaan, 1952

Demontage en montage

Bij een verhuizing werd het gehele houten huis gedemonteerd: balken, schotten, kozijnen met glas en deurkozijnen, en losse verticale geschilderde binnen- en buitendelen met mes en groef. Het transport geschiedde met vrachtwagens. Afbreken en opnieuw opbouwen duurde ongeveer zes weken. De eerste foto van het houten huis dateert van rond 1920 toen de zeesluis bij IJmuiden werd gebouwd. In 1941 is F.A.J. met zijn gezin in het houten huis gaan wonen. Dat stond toen in Zevenaar, vermoedelijk aan de Didamseweg, tegenover de boerderij van de familie Wassink. De jaren daarvoor was het huis bewoond geweest door de broer van F.A.J. en zijn gezin. Het huis werd steeds meegenomen naar plaatsen waar werk werd uitgevoerd. In Zevenaar werden drie kinderen geboren.

Vermoedelijk werd het houten huis in Zevenaar in 1947 afgebroken en weer opgebouwd in Leeuwarden aan de Harlingerstraatweg. De firma Broekhoven werkte aan een brug over het Van Starckenborghkanaal in de provincie Groningen en F.A.J. had de leiding. In Leeuwarden werden twee kinderen geboren.

Drie jaar later is het houten huis verplaatst naar Kampen. Aan de Buitensingel tegenover het gebouwtje van postduivenvereniging 'De Postduif' werd het weer opgetrokken. In Kampen werd één kind geboren. Daarmee bestond het gezin uit de

beide ouders en zeven kinderen. Veel werk had het bedrijf in verband met de inpoldering van Zuidelijk Flevoland. In die tijd werd de dijk aan het Vossemeer, Drontermeer en Veluwemeer aangelegd. De vlak tegen het 'Oude Land' gelegen vaargeul in de oude Zuiderzeewateren werd uitgebaggerd.

Brug van het park naar de Emmalaan, met rechts het houten huis

Wijken voor de Grote Waal

In 1957 werd het houten huis voor de laatste keer verplaatst en vond het zijn laatste woonstek aan de zijde van het Weeltje tegenover het Jodenkerkhof aan de Westersingel 7. Tien jaar later, in 1967, bij de bouw van de Grote Waal moest het houten huis wijken voor de aanleg en verbreding van De Weel, de toegangsweg tot de nieuwe wijk. Vanaf dat jaar wordt in de familie gesproken over de verhuizing naar het 'stenen' huis, Juliana van Stolberglaan, een ijkpunt in de familiegeschiedenis. Het houten huis werd deels afgevoerd naar de werkplaats van de firma in Maarsse en deels verkocht aan opkopers. Het is nooit meer opgebouwd. Behalve in Hoorn was de woonvergunning voor de houten woning altijd tijdelijk, nooit permanent. Deze viel onder het 'woonwagenbesluit' voor tijdelijke bewoning. In Hoorn werd bij vergissing een permanente woonvergunning afgegeven.

Voorzieningen

In Zevenaar, Leeuwarden en Kampen eindigde de vuilwaterriolering van het huis in een septic tank (beerput). Deze moest regelmatig gereinigd worden als hij vol was. In Hoorn werd hemel- en rioolwater geloosd op het gemeenteriool.

In alle plaatsen waar het houten huis heeft gestaan was een tijdelijke aansluiting op de gemeentelijke waterleiding en het elektriciteitsnet. Er werd elektrisch gekookt. In Zevenaar, Leeuwarden en

Het houten woonhuis in Kampen, 1952

Kampen werd de woning verwarmd met een kolenkachel in de woonkamer en een kolenkachel in de keuken. In Hoorn stond de oliekachel in de woonkamer in een gemetselde schouw met een gemetseld schoorsteenkanaal tot buiten het dak, waarin een stalen afvoerpijp. De oliekachel in de keuken had een dubbelwandige stalen afvoerpijp door de vloer van de eerste verdieping en dak naar buiten.

Op de eerste verdieping was geen verwarming. Zo nodig werd een elektrische straal- of ribkachel gebruikt. In de badkamer was er een elektrisch straalkacheltje boven de wastafels. In de kinderkamer, de speelkamer op de begane grond stond een elektrische ribbuiskachel. De telefoon hing als vaste wandtelefoon in de gang met een tafeloestel op het dressoir in de woonkamer.

De fundering van het houten huis en de garage bestond uit een gewapend betonplaat van voldoende dikte, circa 15 tot 20 cm. Ter hoogte van de trap die naar de eerste verdieping liep werd half in de bodem een kelderkast in de fundering opgenomen.

De betonplaat was groter dan de omvang van het huis i.v.m. looppaden en terras bij de serre.

Het woonhuis was opgebouwd uit houten verplaatsbare en transportabele schotten bestaande uit stijl- en regelwerk dat aan de buitenzijde werd

voorzien van verticale delen voorzien van mes en groef. Daarin waren kant en klare raam- en deurpanelen opgenomen. De verticale delen, met mes en groef, werden aan de buitenzijde behandeld met carboleum. Dat werd om de paar jaar herhaald. Alle raamkozijnen in de gevels waren voorzien van enkel glas.

De binnenmuren bestonden uit dezelfde schotten waarin de toegangsdeuren naar de diverse kamers, toilet, kinderkamer, keuken, bijkeuken, kelderkast, trapgang, badkamer en slaapkamers waren opgenomen. Het stijl- en regelwerk, eveneens bestaande uit verticale delen was ook voorzien van mes en groef. Deze konden worden afgewerkt met jute waarop kon worden behangen. De woon- en eetkamer waren behangen. De wanden van de kinderkamers hadden houten verticale schotten met mes en groef aan de onderzijde, bekleed met een gladde in kleur geschilderde borstwering.

De vloer van de begane grond, de eerste verdieping en de vliering bestond uit een houten balklaag

Het verdwenen houten huis aan de Westersingel, eind jaren vijftig

met daarop horizontale houten delen met mes en groef die op de slaapverdieping was afgewerkt met linoleum. De begane grondvloer was afgewerkt met linoleum, in de eet- en woonkamer lag tapijt. De houten horizontale balklagen en vloerdelen waren alle in het zicht en in kleur geschilderd. De daken van het huis, serre en garage waren uitgevoerd met bitumen dakbedekking met zinken hemelwaterafvoeren langs de buitenzijde van de gevels.

CAÏSSA-EENHOORN: 100 JAAR SCHAAKHISTORIE

Co BUYSMAN

De Hoornse schaakvereniging Caïssa is op maandag 15 januari 1923 opgericht. Op de schrikkel dag van 1988 zag HSV De Eenhoorn het levenslicht. Beide clubs zijn in de zomer van 2012 samen verder gegaan als Caïssa-Eenhoorn.

Het eeuwfeest nadert. Co Buysman (lid van de vereniging; en ook van Oud Hoorn) is al enige tijd bezig om ten faveure van een jubileumboek historisch materiaal te verzamelen. In het 'oude Hoorn' gebeurde er op schaakgebied veel, zo heeft hij gemerkt. Zo was er al in 1825 sprake van een schaakgezelschap. Na de oprichting van Caïssa zijn honderden mensen aan zet geweest. Buysman hoopt dat er leden van Oud Hoorn zijn die iets kunnen vertellen over de rijke schaakgeschiedenis van Zwaag (DIO was kort voor de Tweede Wereldoorlog een prominente club in de RK Westfriesche Schaakbond), Blokker (dam- en schaakclub Oefening Baart Kunst, uit 1921) en Hoorn of iets hebben bewaard. Zij kunnen contact opnemen via e-mail: buysman.nan@quicknet.nl

Overzicht van het levend schaakspel dat op 29 september 1927 tijdens de middenstandsfeesten en handels- en industrietentoonstelling op het Doelenplein in Hoorn werd gespeeld

HOE DE HOUTZAGERS UIT HOORN

HARRY VLAAR

De Droom

Het is 24 april 1578¹ en ik sta aan het begin van 't Oost bij de Waag. Het is een drukte van belang want het is vandaag marktdag en al vroeg in de ochtend zijn de Edammer kazen vanuit de omliggende dorpen aangevoerd en liggen te wachten tot er een koper komt met een goed bod.

De Waag doet goede zaken, maar het zou wat mij betreft nog beter kunnen als we de waaggelden zelf beheren en opstrijken want dat levert met het wege van al die kazen behoorlijk wat op. Uiteindelijk is dit in 1505 ook voor een periode gelukt dus waarom niet nog eens geprobeerd?

Anthonis/Oosterkerk
Noord-Hollands Archief
Provinciale Atlas

Kaasmarkt Rode Steen
Hoorn (?)

Het is vandaag best een aardige dag na een lange en koude winter. Ik wacht op de rest van het gezelschap dat vandaag de voortgang van de bouwwerkzaamheden aan de Nieuwe Oosterpoort opneemt, de kavels voor nieuwe werven aan de Nieuwe Haven bepaalt en de plaats van het Bolwerk bij de Luyendijk nog eens goed bekijkt. Al spoedig voegt zich Adriaan Anthonisz bij me – hij noemt zich tegenwoordig ook wel Joost Bilhamer – die verantwoordelijk is voor de stadsuitbreiding en de bouw van de Nieuwe Oosterpoort. Even later zie ik uit het stadhuis twee van de vier burgemeesters komen, Doed Martensz Swart en Jan van Nek. Dat komt mooi uit want Jan van Nek was ook vorig jaar in 1577 burgemeester en op 2 augustus aanwezig bij het leggen van de eerste steen van de Nieuwe Oosterpoort en hij kan straks aan de twijfelaars nog eens uitleggen waarom een nieuwe haven en een nieuwe stadspoort nodig zijn. Nadat schout Gysbert Duyk en twee schepenen, Pieter Hermansz en Ewout Melissz met nog een paar belangrijke investeerders die aan de Nieuwe Haven scheepswerven willen beginnen, zich bij de groep hebben aangesloten, zijn we compleet en gaan we

Maquette Hoorn
(Oude) Oosterpoort
1511-1818 (WFM)

zonder vragen door te laten en zo lopen we even later de stadsuitbreiding in over de weg 'Tussen de Oosterpoorten'. Er staat nog geen huis, maar dat zal niet lang meer duren. Bij de Nieuwe Oosterpoort aangekomen zien we

VERDWENEN

dat de bouw flink opschiet en Joost Bilhamer vertelt ons waarom hij voor een kromming in de doorgangpoort van het gebouw heeft gekozen en waarom het Bastion, zoals hij het noemt, een platte bovenkant heeft. Gelukkig is vorig jaar, 1577, vlak voor het invallen van een lange vorst, de nieuwe stadsgracht gegraven en de palenslaanders zijn nu druk in de weer om over de gehele lengte een palenrij in het water aan te brengen. Dat lijkt me ook wel nodig om aanvallers, die vast wel met vloten zullen komen, in het water al tegen te houden. De afgelopen winter was weer erg streng en ik bespreek mijn zorgen over de nieuwe verdedigingsmuur die voor de volgende winter ook klaar moet zijn, want anders lopen aanvallers over het ijs alsnog naar de Modderbakken en de Nieuwe Haven en dat moet worden voorkomen.

Even later staan we bij de Nieuwe Haven. Iemand zegt dat de inwoners van Hoorn deze Nieuwe Haven volstrekt overbodig vinden en spottend zeggen dat we er beter karpers in kunnen laten zwemmen dan er schepen in te bergen. We liggen in een deuk want hoe kun je nu denken dat de zoetwatervis karper blijft leven in het zoute water van de Nieuwe Haven. De Luyendijk is inmiddels klaar en doet zijn naam eer aan, gezien de tijd die het heeft geduurd om deze aan te leggen. Ook de Nieuwe Wal in d' Uyterdijk, de aansluiting van de nieuwe Oosterpoort naar de Luyendijk, is beloopbaar. Al meteen op de kade in het begin van de Nieuwe Haven zijn er wat activiteiten voor een nieuw schip dat op het Baadland al niet meer gebouwd mocht worden. Er zijn twee houtzagers bezig met wie ik een praatje maak. Zij zagen al drie weken lang van een boom planken en zeggen

nog minstens één week nodig te hebben voordat ze alle planken uit die boom gezaagd hebben. De meester staat op de boom, zijn hulp eronder en die krijgt alle zaagsel op z'n hoofd. Tot mijn verrassing blijken ze goed te verdienen. Zelfs beter dan andere handwerklieden op de werf.

Met de verplaatsing van scheepsbouw van het Baadland naar de Nieuwe Haven komt er veel meer ruimte voor werven die nieuwe schepen willen bouwen. Ineens realiseer ik me dat de houtzagers dan het grootste probleem gaan worden en niet alleen omdat er nu al een tekort is aan werklieden die dit werk willen doen. Op de achterkant van een plank maak ik met de gegevens die ik van de houtzagers kreeg berekeningen over de ruimte die houtzagers nodig hebben om hout voor één schip te zagen dat binnen een jaar klaar moet zijn:

**Handhoutzagers;
deel van schilderij
'Scheepswerf' van
Reinier Nooms.
Rijksmuseum**

**Handhoutzagers van
zo'n honderd jaar
geleden**

**Deel van plattegrond
Guicciardini 1582
(met Oude- en Nieuwe
Oosterpoort en Nieuwe
Haven (Karperkuil)**

dat blijkt 4000 m² te zijn. En dat dan nog zonder dubbeling, de tweede huidlaag voor oorlog of ijsgang of anders. Er moeten op de Nieuwe Wal aan de Nieuwe Haven vier scheepswerven komen en als die allemaal in gebruik zijn betekent dat 16.000 m² aan ruimte voor 400 zaggers. Dat is een stuk grond van 130 x 130 meter en dat nog zonder de ruimte voor aan- en afvoer van het gezaagd hout. Al die 400 zaggers willen vast ook nog wel een woonhuis met tuintje van pakweg 6 x 10 meter en dan komt er nog eens 24.000 m² bij, een stuk van 160 x 160 meter en dan nog zonder straten. Het straks vrij komen van het Baadland lost deze ruimtebehoefte dus bij lange na niet op.

Ik moet er niet aan denken dat, als de scheepsbouw in Hoorn over tientallen jaren een succes wordt en we bijvoorbeeld twintig schepen per jaar gaan bouwen, de stad dan voor het overgrote deel wordt ingenomen door houtzaggers. Volgens mij heeft niemand bedacht dat je naast de scheepswerven van de Nieuwe Haven nog veel meer ruimte moet reserveren voor de houtzaggers. Mij zullen ze er niet over horen want ik heb dit plan niet bedacht. Ik leg de plank met berekeningen weg en voeg me weer bij het gezelschap.

Met die gedachte ontwaakte ik uit een diepe droom en kom weer terug in de 21^e eeuw.

Hout en nog meer hout

Het moet toch niet gekker worden dat, als ik overdag bezig ben om te onderzoeken waarom Jan van Nek zo nodig in 1579 een steegje van de Achterburgwal (nu *Achterom*) naar het Ouden Noort (nu *Grote Noord*) voor zichzelf wilde, ik dan 's nachts lig te dromen van een wandeling in het Hoorn van 1578 en dat dan ook in gezelschap van de top van zakelijk en bestuurlijk Hoorn. Maar het vraagstuk van de houtzaggers blijft hangen en ik vraag me af hoe het met die houtzaggers is afgelopen, want in Hoorn werden er werkelijk zo'n twintig schepen binnen een jaar gebouwd.

Op de plattegrond van Blaeu met daarop de stad Hoorn van 1630, zien we dat Hoorn weer groter is geworden. Het Baadland, waar het eerste schip in 1527 op de scheepshelling lag, is nu volgebouwd met huizen. In 1615 is de vestingwal naar het zuiden vanaf de Nieuwe Oosterpoort verlegd, er is een kleine en heel grote haven met scheepswerven voor de VOC bijgekomen en... de Nieuwe Haven van 1578 heeft zijn toenmalige scheldnaam gekregen, Karpers Kuyl, terwijl het daar nog steeds zoutwater is. Het kan verkeren!

Aan de Luyendijk en aan de zuidkant van de grote VOC-haven zien we gesorteerde houtpakketten, gezaagd en wel. Hetzelfde beeld geven de Houtwallen (nu *Westerdijk* en *Achter op 't Zand*), overal hout, gezaagd, gesorteerd en gestapeld. Op jaarbasis werden er tenminste zo'n twintig schepen op de scheepswerven gebouwd zoals op de kaart van Blaeu met het stadsbeeld van 1630 te zien is. Op deze plattegrond zijn geen gebieden te ontdekken waar houtzaggers massaal bezig zijn om voor al die

schepen balken en planken te zagen. Door twee elkaar opvolgende ontwikkelingen zijn er in Hoorn inderdaad geen grote aantallen houtzaggers geweest en konden de houtzaggers die wel nodig waren hun werk op de scheepswerf uitvoeren.

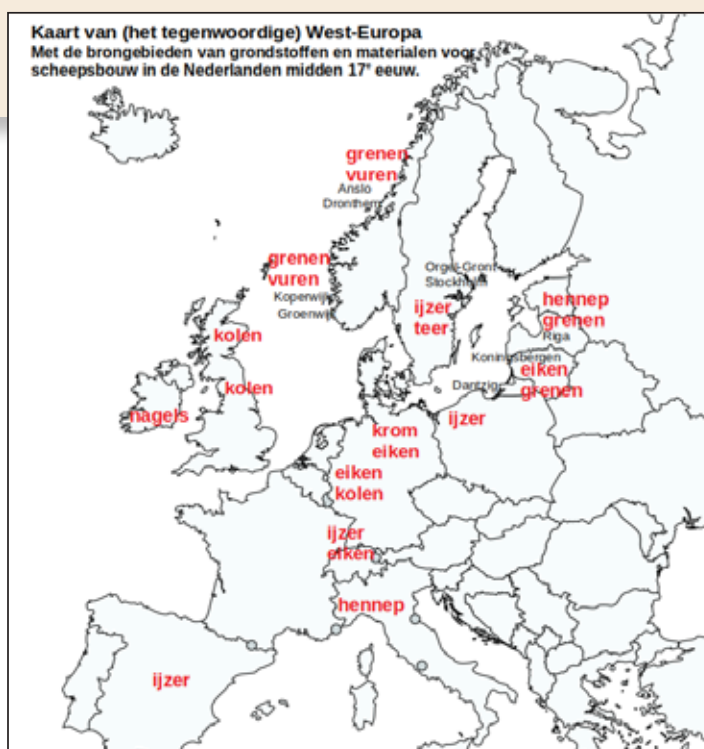
Noors hout, gezaagd met waterkracht

Aan het einde van de 16^e eeuw begon de bebouwing van de net opgeleverde stadsuitleg. Op het (nu) Kleine Oost, de Vollerswaal en het Oosterplantsoen werden huizen en pakhuizen gebouwd. Het eerst nog lege gebied veranderde langzamerhand in een nieuwe stadswijk. Ook op het Baadland kwam er een nieuwe woonwijk en voor al die activiteiten

was hout nodig, balken en planken. Aan de Karperkuil kwam tegelijkertijd de scheepsbouw op gang en ook die vroeg om hout en dan vooral eikenhout voor spanten, boeg en scheepshuid. De voor Hoorn traditionele houtmarkten in Deventer en Amsterdam konden bij lange na niet meer aan de plotseling toenemende Hoornse vraag naar hout voldoen. Amsterdam haalde het hout van de houtmarkt in Dordrecht dat de boomstammen over de Rijn en Maas in grote samengestelde houtvloten van wel 300 meter lang kreeg aangevoerd. Maar ook Amsterdam had al veel meer hout nodig dan de markt in Dordrecht kon leveren.

De houtinkopers in Noord-Holland moesten snel op zoek naar andere plaatsen waar hout gekocht kon worden en zij kwamen uit in het zuiden van Noorwegen. Geen onbekend gebied voor de Hoornse schippers die daar al voor 1444 een deel van het voor Hoorn bestemde hout kochten. In Noorwegen was men maar al te graag bereid om nog meer hout aan de Hollanders te verkopen op voorwaarde dat het in Noorwegen gezaagd zou worden. De overeenkomst werd snel gesloten want het zagen met de gratis en overal aanwezige waterkracht was immers veel goedkoper dan zagen met handkracht in de Noord-Hollandse steden. De ladingen gezaagde Noorse balken werden door Hoornse schepen naar de houtwallen gebracht en daar opgeslagen zoals op de kaart van Blaeu te zien is. Door ruimtegebrek voor houtopslag in Amsterdam reserveerde Hoorn op verzoek van de Amsterdamse houtinkopers een deel van de Hoornse houtwallen voor het Amsterdamse hout.

Een paar jaar later, in 1602, besloot de adel in het zuiden van Noorwegen tot een uitvoerverbod van eikenhout. De Noord-Hollandse houtinkopers weken daarop uit naar Denemarken en de Oostzeelands waar voldoende eikenhout beschikbaar was, met Dantzig als belangrijkste houtmarkt en uitvoerhaven. De krommers, krom gegroeide eiken takken bedoeld voor boeg en spanten in de scheepsbouw, kwamen uit bossen langs het stroomgebied van de Elbe en de Weser, met Hamburg als belangrijkste handelsplaats. Aardig om te weten is dat in een aantal productiebossen in dat gebied aan de takken van de eikenbomen gewichten en spandraden waren aangebracht om hun kromgroei precies aan te passen aan hun (toekomstige) toepassing in de scheepsbouw. Wel een diepte-investering, want het duurde tachtig jaar voordat de eikenboom volgroeid was en verkocht kon worden.

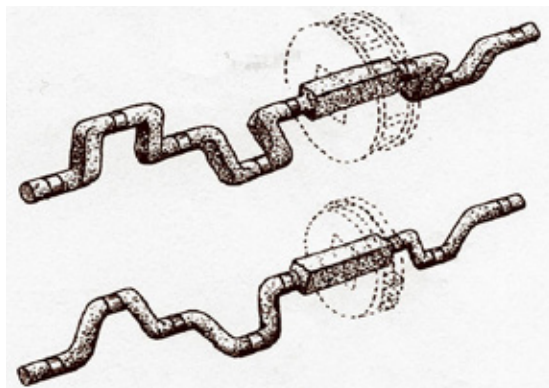
Een groot deel van deze houtvaart ging echter naar Frankrijk en Zuid-Europa.

De kosten om het Noors- en Oostzeehout te vervoeren, liepen echter enorm op. Keer op keer kaaptten de Duinkerker kapers de Hollandse en dus ook de Hoornse houthaalders. Tussen 1626 en 1634 werden op deze manier zelfs 400 schepen geplunderd. De bemanning werd als slaaf meegenomen en kon voor veel geld worden vrijgekocht. Toen daarop ook nog eens het uitvoertarief van (Zuid-)Noors gezaagd vuren- en grenehout fors werd verhoogd, werd de houthandel uit dat gebied verliesgevend. De houtinkopers moesten opnieuw op zoek naar andere gebieden en kwamen uit bij de westkust van Noorwegen. De Hollanders domineerden al gauw de houthandel in een aantal gebieden en uitvoerhavens zodanig dat die plaatsen voor het gemak een Hollandse naam kregen, zoals Groenwijk (Grønvik) en Koperwijk (Køpervik). Anders dan eerder uit Zuid-Noorwegen, kwam het hout van de westkust van Noorwegen nu veel meer in ruwe vorm (lees: bomen) naar Hoorn en andere Hollandse steden en moest dus voortaan op de losplaats worden gezaagd.

De uitvinding

Dat dit zonder de inzet van grote aantallen houtzagers mogelijk werd, is te danken aan Cornelis Corneliszn van Uitgeest die een door windkracht aangedreven houtzaagmolen heeft uitgevonden en verder ook aan Franck Jansz van Hoorn (over wie later meer). Alhoewel, in feite heeft Cornelis Corneliszn van Uitgeest de toen al bestaande technieken zoals windmolen, krukas, zaagraam en

gereguleerde toevoer samengevoegd tot een nieuw ontwerp: de houtzaagmolen. Cornelis is niet de uitvinder van de krukas. Deze werd in Duitsland al gebruikt bij watermolens waarvan de as van het waterrad verlengd werd met een krukas om een draaiende beweging om te zetten in een op- en neergaande, voor houtzagen of materiaalbewerking waarvoor stamp- of kneedwerk nodig was. Ook kwam de krukas al voor op de tekeningen van Leonardo da Vinci (1451-1519) en al eerder in de 12^e eeuw in het *Boek van kennis van ingenieuze mechanische apparaten* van de Arabische uitvinder Al-Jazari (1136 -1206). En zelfs in de 2^e eeuw werd de krukas al door de Romeinen gebruikt, zoals blijkt uit een in Zwitserland opgegraven exemplaar. De krukas is eigenlijk minstens zo oud als 'de weg naar Rome'. En nog wel ouder want een slinger aan een braadspit is ook een krukas die een op- en neergang van de hand en arm omzet in een draaiende beweging van het braadspit.

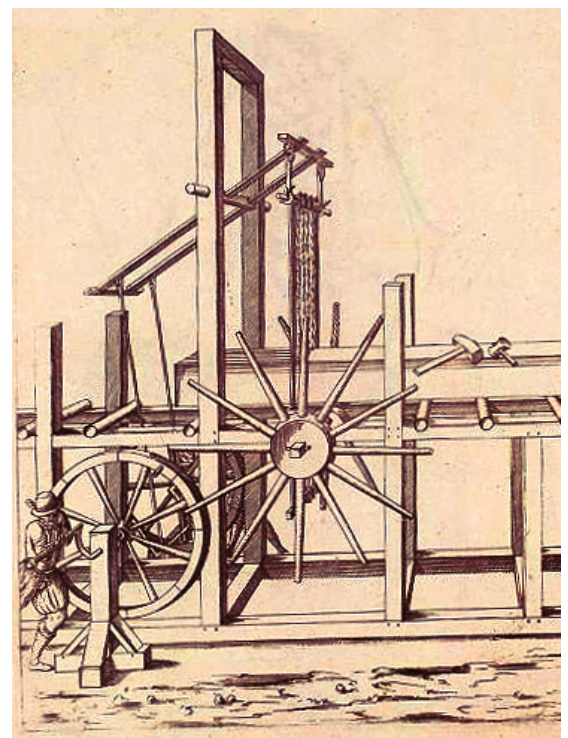
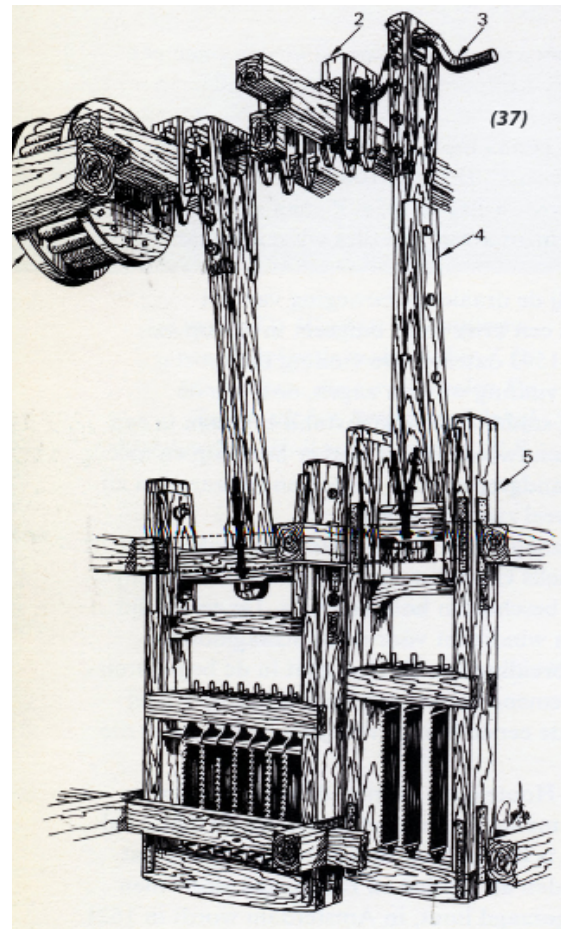

Voor een gelijkmatige asbelasting is de positie van elk van de onderlinge krukken gelijkmatig over de cirkel verdeeld. In dit voorbeeld met drie krukken is dat 120°.

Op deze tekening staat een krukas, zoals die in een houtzaagmolen is gebruikt, met twee verschillende zaagramen waarmee dunne of dikke planken of balken kunnen worden gezaagd.

Twintig jaar voordat Cornelis Corneliszn van Uitgeest met zijn houtzaagmolen op windkracht kwam, publiceerde de Fransman Jaques Besson in zijn boek *Theatrum Instrumentorum* uit 1571/72 al een compleet werkende zaagmachine, waarvan het zaagraam met een wipconstructie verbonden is aan een krukas tussen de beide aangedreven wielen, waardoor zo een op- en neergaande beweging ontstaat van het zaagraam.

Aan de krukswielen is een vooruitstekende nok

toegevoegd die bij elke omwenteling de stand van het spakenwiel 1/12 deel verzet en zo het te zagen hout naar het zaagraam trekt. De wipconstructie, die asymmetrisch is opgehangen, zorgt niet alleen voor verbeterde krachtsverhouding, maar ook dat alle tanden van het zaagblad hout snijden zonder vast te lopen. Een aantal zaagbladen is met vertanding om-en-om aangebracht, waardoor met een neer- en opgang van het zaagraam wordt gezaagd. Zowaar een vernuftige constructie die laat zien dat men in de loop van de 16^e eeuw in staat was om voor die tijd complexe werktuigen te bedenken en te construeren. Dit werktuig moet echter in z'n geheel met spierkracht worden aangedreven en is bedoeld voor plaatsen waar geen wind- of waterkracht beschikbaar is.

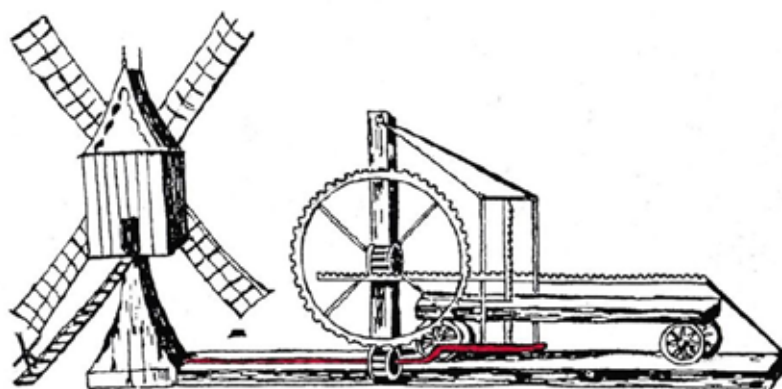
Terug naar Cornelis Corneliszn van Uitgeest (1550 - ca.1607)

Over zijn leven is niet veel bekend. Hij trouwde met Trijn Pietersz de dochter van molenaar Pieter Dirkxsz en Trijn Meyertsdochter uit Uitgeest en kwam zo terecht in een molenaarsfamilie. Cornelis had intensief contact met de broers van zijn vrouw, Dirk Pietersz, Sybrant en Allert Pietersz. Met name Dirk Pietersz was zeer betrokken bij de activiteiten van Cornelis. Cornelis was, zoals hij zelf zegt '*...die wesende een schamel huysman, met wijff ende kijnderen belast.*' Van eenvoudige afkomst dus en ging niet om met wetenschappers of andere hooggeschoolden. Hij had, voor zover bekend, geen kennis van basismechanica. Maar dat was voor hem geen belemmering om in 1591/92 te experimenteren met een wipmolen (kokermolen) en een apart staande houtzaaginstallatie, tezamen verbonden met een krukas.

De wipmolen (de naam is ontleend aan het heftig schudden van deze molen bij strakke wind en draaien met vollast) was zeer waarschijnlijk een bestaande windmolen met een waterrad, een op de grond vaststaand onderstuk in de vorm van een piramide en daarop een in de wind draaibaar bovenstuk met wieken met een vlucht van elf meter. Van deze watermolen heeft Cornelis het waterrad verwijderd en de as daarvan verlengd naar een overkapping met houtzaaginstallatie naast de molen. Aan het einde van deze verlengde as zat een bocht, de kruk (*besondere creckwerck*), die, gekoppeld aan een zaagraam met twee (!) bladzagen, een draaiende beweging (kruk) omzette in een op- en neergang waarmee met windkracht gezaagd kon worden. Voor een gelijkmatige toevoer van nog te zagen hout zorgde een tandrad met

rondsel op heugelstang. De gehele installatie kwam aan de Meldijk in Uitgeest te staan.

Nadat de gehele installatie zijn werking en nut bewezen had, vroeg Cornelis Corneliszn van Uitgeest hiervoor octrooi aan bij de Staten van Holland en Westfriesland. Op 15 december 1593 is het octrooi hierop verleend voor een periode van twaalf jaar met de vage omschrijving dat het '*een nyeuw werck van een wintmoelen, dairmede alderhande houdt mach werden gesaecht*' betrof.

Deze tekening was bij de octrooiaanvraag gevoegd om duidelijk te maken waarover het ging. Ter verduidelijking is de krukas in rood aangegeven. Aan deze molen werd, heel toepasselijk, de naam 't Juffertje gegeven.

De houtzaaginstallatie zoals die op de octrooittekening is weergegeven kan onmogelijk werken en moet met grote argwaan worden bekeken. De as van de windmolen wordt niet, zoals op de octrooittekening, in het verlengde van de installatie met kruk aangekoppeld, maar komt aan de zijkant binnen. Het zaagraam is op de tekening extra gedraaid om duidelijk te maken hoe het werkt, maar wat een enkele staander lijkt te zijn waarop het rondsel zit, is een poort die weer niet herkenbaar is getekend. Het lijkt al met al prutswerk van iemand die geen kennis had van mechanica en ook niet van tekenen in perspectief dat al in begin 16^e eeuw was ontwikkeld en bijvoorbeeld door Besson twintig jaar eerder was gebruikt om de werking van zijn houtzaagmachine duidelijk te maken (zie eerder).

In de nog jonge Republiek van de Verenigde Nederlanden werd het eerste octrooi voor een uitvinding verleend in 1589. De eis was, dat de uitvinding in de praktijk kon worden toegepast. De uitvinder had één jaar de tijd om dat te bewijzen. Er

was geen schaalmodel verplicht en ook een bewijs dat de uitvinding werkelijk werkte, was niet altijd nodig. Dat veranderde pas met de Octrooiwet uit 1817.

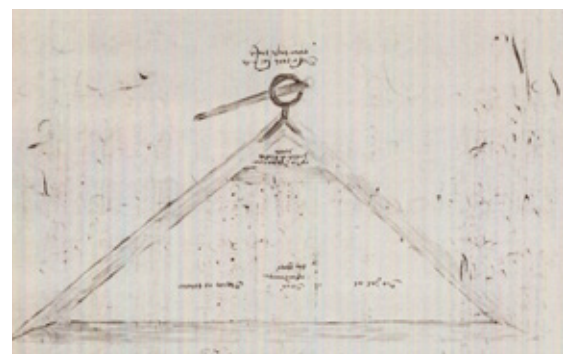
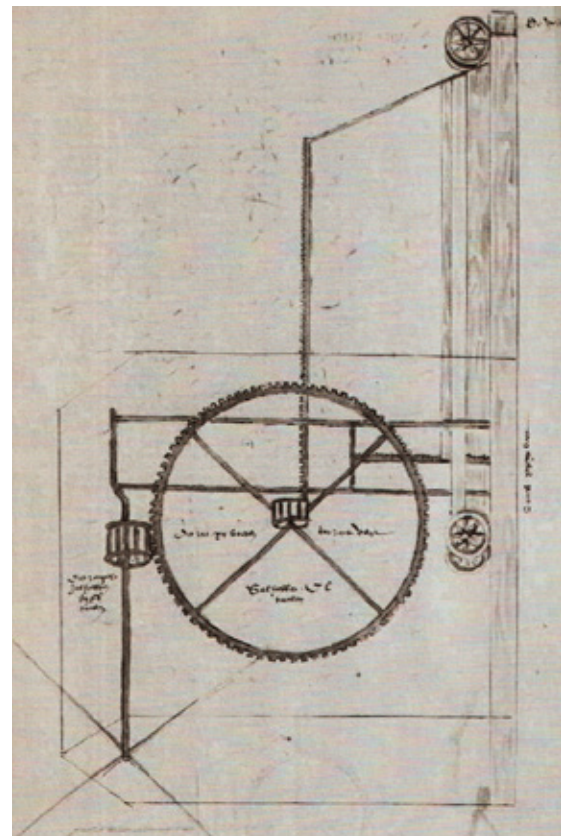
Cornelis Corneliszn van Uitgeest zal ongetwijfeld samen met zwager Dirk in Den Haag bij de Staten zijn geweest om zijn uitvinding te bepleiten en toe te lichten. Daar is door de schrijver van dienst de tekst van het rekest (de octrooiaanvraag) opgesteld en zijn de tekeningen bijgevoegd. Bij andere rekesten zien we dat er ter verduidelijking soms een tekening van de uitvinding in de kantlijn of onder de tekst van het origineel door de schrijver van het rekest zelf is toegevoegd. Het is echter uitgesloten dat Cornelis toestemming heeft gekregen om zelf tekeningen toe te voegen op het blad van het gekalligrafeerde schrift van de schrijver. De gebrekkige octrooittekeningen kunnen dan ook niet aan Cornelis worden toegeschreven. Alhoewel, het is natuurlijk bepaald niet uitgesloten dat Cornelis met opzet deze octrooitekening zo aan de schrijver heeft gedictieerd om de concurrentie op afstand te houden. Die kan uit de octrooibeschrijving en de tekening onmogelijk opmaken hoe de houtzaagconstructie precies werkte. Het is bijzonder dat de twee grote raderen met een diameter van drie meter, die de heugelstang aandrijven voor de toevoer van het te zagen hout, van ijzer zijn. Dit is nog niet eerder waargenomen en het blijft daarom een raadsel waarom Cornelis voor deze moeilijke en nog niet bewezen toepassing heeft gekozen. Mogelijk dat het ijzeren rad in delen is gegoten en dat de smeden in Uitgeest dit hebben gesmeed tot één rad.

In zijn boek *'t Juffertje*² verkent J.J. Kamphuis een aantal mogelijkheden die tot een werkende houtzaaginstallatie konden leiden en hij komt tot de conclusie dat er uiteindelijk maar één model mogelijk is. Hij heeft hiervan een model

gemaakt met schaal 1:20. In het octrooi van 15 december 1593 van Cornelis van Uitgeest waren nog twee andere tekeningen ingevoegd die dus een onverbreekelijk onderdeel van het octrooi vormden. De eerste tekening laat een vaste molen zien, die niet naar de wind gericht kan worden (niet kruikbaar) en waarvan de as van de wieken horizontaal ligt en verlengd is met een kruk (slinger of slag) die het zaagraam aandrijft.

De andere tekening laat een driehoekig vlot zien. Cornelis was dus ook nog van plan om een houtzaagmolen op een vlot te plaatsen, waarvan de aandrijving van het zaagraam, te weten de kruk, de zaagbladen, tandrad met rondsel en heugelstang,

zich binnen in het molenhuis bevinden. Eenmaal in het water en door het vlot alleen aan de twee korte zijden te zekeren (ankeren) kon deze molen eenvoudig in de wind worden gekruid. Een spectaculair idee dat toen al veel vragen oproep over de haalbaarheid van deze constructie. Alleen al vraagstukken over de omvang van het vlot en het drijfvermogen die nodig zijn om een windmolen met een gevluht van 11 meter bij een beetje wind niet te laten kapseizen, lijken eind 16^e eeuw, en zeker door een ongeschoolde, onoplosbaar. Eeuwenlang bleef er twijfel over het bestaan van een dergelijk vlot met windmolen. Sommigen wisten zelfs zeker dat deze houtzaagmolen op een vlot met een maat van 32 voet (zoals Cornelis in zijn octrooi had beschreven) nooit heeft kunnen bestaan en hebben daarover ook zo gepubliceerd. Maar in 1917 werden de Resoluties van de Staten van Holland in het archief van Dordrecht ontdekt, met daarin ook de octrooien uit 1593 van Cornelis en dus ook de houtzaagmolen op een vlot. De tekst hiervan werd door G. Doorman, de ondervoorzitter van de Octrooiraad, in 1952 toegankelijk gemaakt.

De houtzaagmolen op een vlot heeft bestaan en heeft gewerkt. Cornelis Cornelisz van Uitgeest heeft deze constructie in 1594, met onderdelen van zijn eerste houtzaagmolen 't Juffertje, gebouwd. Zo'n tien jaar geleden heeft J. J. Kamphuis aangetoond dat de in het octrooi van Cornelis beschreven maat van 32 voet niet slaat op de afmeting van het vlot, maar op de lengte van de zaagwagen. Met deze zienswijze en berekeningen heeft hij het geheim van de vlotmolen ontrafeld met als conclusie dat de vlot-houtzaagmolen van Cornelis werkt en stabiel is. Hoe dat is gebeurd valt in zijn boek *'t Juffertje* te lezen. Of het de bedoeling van Cornelis was, dat hij dit vlot met houtzaagmolen langs locaties aan het water trok om zo hier en daar een zaagklus uit te voeren is niet bekend, maar het zou een reden kunnen zijn om dit waagstuk aan te gaan. Bij een vlot denken we al snel aan een vlot van balken, maar het draagvermogen daarvan is laag en zou bij een beetje wind al instabiel zijn en daarmee ongeschikt. Cornelis heeft dit vlot dan ook als een soort drijvende bak (ponton) gebouwd met een bodem van dikke planken hout, daarop een stevige ribconstructie, afgedekt met een dek van planken en waterdicht gemaakt (gebreeuwd) met mos. Omgerekend van Uitgeester voeten (tot 1629 in gebruik) heeft het vlot een oppervlak van ruim 140 m². Berekeningen tonen aan dat met een hoogte-dikte van 85 cm waarvan 28 cm onder

water, dit vlot met molen zelfs bij storm behoorlijk stabiel is.

*Ick was de eerst die 't hout
Met saegen stucken saeghde
Dat menigh wonder was
En wonder wel behaegde
Waer doort gekomen is
Ten nutten aen de dagh
Hoe dat ment houdt op 't best
En spoedigh saegen magh.*

Net nadat de vlotmolen was gebouwd en in bedrijf gesteld, kwam de winter van 1594/1595. Deze was ongemeen streng en langdurig.³

De vlotmolen van Cornelis was in die lange winterperiode ingevroren, kon daarom niet naar de wind worden gekruid en stond werkeloos stil. De vlotmolen is misschien voor de inval van strenge vorst op de wal getrokken, maar was ook dan nog maar beperkt bruikbaar. En dan nog, bij

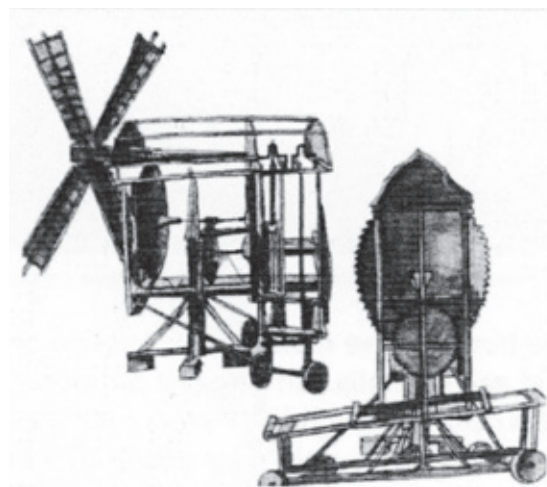

een toevallig goede windrichting moesten eerst nog de in het ijs liggende boomstammen worden uitgehakt voordat deze naar de zaagmolen konden worden gesleept. Het is onwaarschijnlijk dat dit is gebeurd en hoe vooruitstrevend en gedurfd de ideeën en uitvoering van Cornelis voor deze houtzaag-vlotmolen ook waren, het rendement was vermoedelijk veel te laag om er profijtelijk gebruik van te maken. Waarschijnlijk zag Cornelis dit ook in en zette hij de houtzaag-vlotmolen te koop.

In 1596 werd de vlotmolen door Zaandammer Dirck Sybrantsz gekocht. Met een sleep over water naar de Oostzijde in Zaandam meerde de revolutionaire houtzaag-vlotmolen aan op z'n nieuwe stek in de buurt van de huidige Alexanderbrug. Met Dirck Sybrantsz kreeg de vlotmolen van Cornelis opnieuw een slimme en inventieve eigenaar. Vlak bij het water had Dirck Sybrantsz een stevig gefundeerde, lage cirkelvormige muur gemetseld. Bovenop deze muur waren rollers aangebracht. De vlotmolen werd op land getrokken en daarna verder tot over de ronde muur met rollers. Met het zwaartepunt precies in het midden kon het gehele vlot met molen en houtzaaginstallatie eenvoudig worden gedraaid en zo in de wind worden gekruid en kon er dus ook in de winter hout worden gezaagd.

De hout(zaag)molen van Franck Jansz van Hoorn.

Maar er was concurrentie en die kwam van Franck Jansz van Hoorn. Hij kreeg op 10 juli 1595 van de Staten van Holland en Westfriesland een octrooi van tien jaar voor zijn uitvinding van een nieuw soort hout(zaag)molen. Alhoewel uitvinding? Ook hier is weer sprake van een samenvoeging van al bestaande technieken en onderdelen. In de Resolutiën van de Staten van Holland en Westfriesland staat daarover '*... dat hy Suppliant (verzoeker) met groote kosten, moeiten en arbeid geinventeert heeft zekere nieuwe Maniere van een Moolen, waar meede bequamelijk door kragt des Winds zonder eenigen arbeid Hout word gezaagt op een andere manier als de andere...*' Verder wordt nog gezegd dat het '*bewerpen en patroon getransfixeert, geconsenteert en geoctoyeert*' is. In het octrooi staat niet voor niets een '*nieuwe Maniere van een Molen*' en verderop '*op een andere manier als de andere*'. Omdat dit iets nieuws en anders was, vermeed Franck Jansz van Hoorn de verplichting om een groot bedrag aan octrooivergoeding te moeten betalen aan Cornelis Corneliszn van Uitgeest die immers toen nog de eigenaar was van het octrooi voor een houtzagende windmolen met krukas.

Dat Franck Jansz deze houtzaagmolen werkelijk gebouwd heeft, is wel waarschijnlijk, want in de tekst van het octrooi staat dat hij dit met grote moeite en kosten heeft gedaan. Twee maanden na zijn octrooi kreeg hij in Hoorn van de Heeren Burgemeesteren ende Vroetschappen toestemming om zijn molen buiten de Noorderpoort (aan het einde van het Kleine Noord) op te richten. En dat is meteen de laatste informatie die er over te vinden is. In de zuidwesthoek van de Kleine Weel (nu kruising Zuiderkruisstraat en Weel) stonden in de 17^e en 18^e eeuw al houtzaagmolens. Of aan het einde van de 16^e eeuw de molen van Franck Jansz daar ook gestaan heeft is niet bekend.

In de later in Zaandam ontwikkelde Paltrokmolen zien we belangrijke kenmerken van de molen van Franck Jansz nogal prominent terug. Het is voorstelbaar dat Dirk Sybrantsz uit Zaandam (zie later) de werkende molen van Franck Jansz van Hoorn gezien heeft, maar ook daarover is niets bekend.

In de tekst van het octrooi staat niets over de constructie, maar een bijbehorende tekening geeft meer duidelijkheid.

Aan de spil of standaard, waarop de molen rust en 360° ronddraait, zien we dat het een standaardmolen is. Een molen van hout die eeuwenlang gebruikt is voor het malen van graan (meelmolen). De wiekenas is hier verlengd met een krukas met krukken/bochten. Één kruk drijft het zaagraam aan en een ander de tandwielconstructie die de zaagwagen met boom aan het zaagraam toevoert. De zaagwagen is een vast onderdeel van de molen en is nodig om het molenhuis te ondersteunen nu de balans behoorlijk is gewijzigd. De voor- en achterwielen van de zaagwagen, waarop de te zagen

boom wordt gelegd, zijn zo afgesteld dat deze dezelfde cirkel volgt als de molen, wanneer deze naar de wind moet worden gesteld.

De standermolen.

De standermolen is in de Lage Landen de oudst bekende houten windmolen die honderden jaren lang dienst heeft gedaan als meelmolen.

De ontwikkeling van houten windmolens begon in Frans-Vlaanderen waar in 1001 de oudst bekende standermolen werd gebouwd. In 1221 verschijnt dit type molen in Zeeuws-Vlaanderen, in 1274 in Haarlem en rond 1300 in Alkmaar. In Hoorn komt in 1426 in beschrijvingen een standermolen voor, die gebruikt wordt als meelmolen. Het is een

windmolen die rondom een dikke houten spil of staak van 60-80 cm diameter geconstrueerd is en waarvan de molenkast met wieken op de bovenkant van deze staak rust en daarop 360° ronddraait.

Alhoewel de constructie stevig lijkt, was er toch een stabilisatieprobleem. Het gewicht van de voorraad graan en meel aan de ene kant van de staak was niet voldoende om het gewicht van de wieken aan de andere kant van de staak te compenseren. Daarom staat de staak niet in het midden van het molenhuis, maar dichterbij de wieken. Het geheel was zo min of meer in balans. Maar blijkbaar was het evenwicht fragiel, want het gebeurde wel dat deze standermolen bij storm naast de standaard op de grond eindigde. In Hoorn waaide

bij een zware storm in 1519 een molen om en in 1576 was het helemaal raak met één omgewaaide standerdbuskruitmolen en vier omgewaaide standermeelmolens.

De Kuylermolen op de (nu) Westerdijk/Achterom werd in 1590 zelfs tweemaal in één jaar getroffen. Bij een zware storm op 12 april 1590 waaide deze om. Een geluk bij een ongeluk zorgde ervoor dat de molenaar, die in de molen werkte, nauwelijks gewond raakte. De maanden daarna werd de molen weer opgebouwd en de molenaar hervatte het malen van graan. Maar in de avond van 9 september van datzelfde jaar ging het weer mis en werd de molen getroffen door bliksem en brandde helemaal af. *'Zo'n hevige bliksem en regen had men in Hoorn niet eerder meegemaakt en de donderklap gaf grote schrik aan velen die meenden dat de jongste dag (het einde van de wereld) was aangebroken (vrij vertaald naar Velius)... daar wordt aan toegevoegd dat deze molenaar (mogelijk door tegenspoed in zijn werk) enige dagen te voren het 'helse vuur' in zijn molen gewenst zou hebben (vrij vertaald naar Fycken Ryp).* Waarschijnlijk waaide het molenhuis van de spil maar naast stabiliteitsproblemen had de constructie van de standermolen ook nog wel andere beperkingen. Voor gemalen meel is het niet echt belangrijk waar het meel uit de molen wordt gelost maar als deze molen met een centrale as gekoppeld moet worden aan werktuigen buiten de molen, zoals bijvoorbeeld een waterrad voor uitslaan van water, dan kan dat niet met deze 360° ronddraaiende molen omdat de staak of spil in de weg zit. Hierdoor is uit deze standermolen de wipmolen voortgekomen die, met een vaststaand onderstuk en in het midden een opening waarop de molen draait, wel ruimte biedt voor een centrale as naar buiten de molen (zie eerder de wipmolen van Cornelis Cornelisz van Uitgeest).

Door het vrijwel ontbreken van snel stromend water in de Lage Landen (uitgezonderd enkele rivieren en de getijden) waren de al bestaande maalmolens, aangedreven door waterkracht, niet toepasbaar en de ook al veel langer bestaande stenen torenmolens waren, zonder goede en dure fundering, te zwaar voor de slappe grond in de Lage Landen.

Na eeuwen en eeuwen van spierkracht van mens en dier in dit gebied was de ontwikkeling van houten windmolens, als alternatief voor stenen torenmolens, dan ook een logische.

Aan de molens op deze kaart van Jacob van Deventer is duidelijk de onderbouw te zien die

**Uitsnede schilderij
Gezicht op Hoorn van
Hendrick Cornelisz
Vroom 1622. Collectie
Westfries Museum. In
midden op voorgrond
de Kuyler molen.
Achergrond v.r.n.l.
Hoofdtoren, Grote Kerk,
Klokkentoren (naast
Boterhal), Waag en
Stadhuis op de Rode
Steen**

kenmerkend is voor standerdmolens. De vijf molens aan de (huidige) Westerdijk evenals de molen bij de (oude) Oosterpoort en op de noorderlijke vestingwal zijn meelmolens. De molen bij de Koepoort is een kruitmolen. De standerdmolen vinden we tegenwoordig nog terug in Nederland (5), Noord-Frankrijk, België, Denemarken, Engeland en Duitsland. Het is dus dit type molen dat Franck Jansz van Hoorn voor zijn nieuwe houtzaagmolen heeft gebruikt. Net zoals de octrooittekening van Cornelis Cornelisz van Uitgeest geeft ook de tekening van Franck geen inzicht in de precieze werking van de molen. Rondom het zaagraam moet een platform zijn geweest voor bijvoorbeeld het stellen of vervangen van de zagen en dat dit niet op de tekening staat is verklaarbaar omdat de octrooittekening niet bedoeld was als constructietekening, maar meer een weergave is van de globale werking.

Windrechten

Voor het oprichten en in bedrijf nemen van een windmolen, voor wat voor taak dan ook, moest een vergunning worden aangevraagd bij de Staten van

**Beeld van Hoorn 1545.
Jacob van Deventer**

Holland en Westfriesland. Bij goedkeuring werd aan de aanvrager het z.g. windrecht toegekend, wat in de praktijk betekende dat er in de buurt van een windmolen geen gebouwen of bomen geplaatst mochten worden, die voor windbelemmering zouden zorgen. Maar er waren uitzonderingen. Voor de molens van Cornelisz van Uitgeest en de plaatsen Assendelft, Enkhuizen en ook Hoorn was geen windrecht nodig om een windmolen te exploiteren. In de lange lijst van windrechten vanaf 1560 ontbreekt daarom niet alleen de molen van Franck Jansz maar ook van alle andere windmolens in Hoorn en moet informatie over Hoornse molens uit minder gedetailleerde bronnen worden verkregen.

Op mijn verzoek heeft Jennie Monen uit Hoorn een aquarel geschilderd van de houtzaagmolen van Franck Jansz van Hoorn. De molen is weergegeven op basis van de octrooittekening van 1595. Het getande rad aan de achterzijde drijft de zaagwagen met boom aan. De krukas en zaagraam zijn niet zichtbaar. De omgeving en achtergrond zijn als impressie toegevoegd en geven niet de werkelijke posities weer.

Het tweede deel van dit artikel kunt u in het volgende Kwartaalblad lezen.

Voor de bronnen wordt verwezen naar de website van Oud Hoorn.

Noten

- 1 1577 volgens Juliaanse kalender (1582 overgang naar Gregoriaanse kalender)
- 2 Boek 't Juffertje (uitverkocht, nog in Openbare Bibliotheek in Zaandam).
- 3 Jan Buisman, Duizend jaar weer wind en water in de Lage Landen, deel 4, 2019

Aquarel Jennie Monen 2020 van de houtzaagmolen van Franck Jansz van Hoorn volgens de octrooitekening. Omgeving en achtergrond zijn als Artist Impression toegevoegd

HERINNERINGEN NA 75 JAAR

HENK DE ROOIJ

Het boek van Egbert Ottens over Hoorn in de Tweede Wereldoorlog heeft een aantal herinneringen boven gebracht die mijn moeder in de naoorlogse jaren soms vertelde. Wij woonden aan de Vollerswaal, nummer 19. Naast ons op nummer 20 woonde mevrouw Danner en op 21 mevrouw Koppes. De heer Danner reed op een vrachtauto, soms ook voor de bezetter en is vlakbij Hilversum beschoten door een Engels vliegtuig en omgekomen. De man van mevrouw Koppes is in de oorlog gestorven. Hij had iets met het verzet te maken.

Mijn moeder vertelde eens het verhaal dat ze op een zondagochtend heel erg vroeg een handkar voorbij zag komen. Een wat slordige man met het uiterlijk van een Rus of Mongool duwde de handkar voort en vier soldaten liepen mee. Een tijdje later kwam de handkar weer terug en een soldaat duwde de kar. De

wat slordige man lag dood op de kar. Wellicht is hij bij de schietberg in het park doodgeschoten. Ikzelf heb daar nooit iets over gehoord of gelezen.

Mijn vader, Eef de Rooij, moest voor onze Oosterburen in Duitsland werken. De fabrieken die 's nachts verwoest werden, moesten overdag weer gerepareerd worden. Hij was metselaar van beroep. Na problemen met zijn maag en een operatie werd hij afgekeurd voor werk in Duitsland. Terug in Hoorn begon hij wol te spinnen. Dat ruilde hij bij de boeren. Op de foto staat hij geheel links, met de mout op de nek, bij de Duitse fabriek.

Het gebeurde eens, eind 1944, dat mijn moeder aan het pannenkoeken bakken was. Een paar mensen op hongertocht kwamen op de lucht af. Na twee pannenkoeken gegeten te hebben, gingen ze over hun nek in het plantsoen achter ons huis. Mijn vader en moeder hadden het goed in de oorlog wat eten betrof. Er was voldoende brood, roomboter en alle dagen verse melk wat mijn moeder haalde bij haar ouders in Beets. Ook werd er veel gevist en veel vis in het zuur gezet!

Begin jaren vijftig kwamen twee broers van mijn moeder terug uit Indië. Zij hadden daar gevochten om de kolonie te behouden. Dat leidde, als ze bij ons op bezoek kwamen, vaak tot pittige gesprekken. Vooral mijn vader was daar fel in. Omdat die twee vrijwillig hadden getekend, viel eens de beschuldiging van 'beroepsmoordenaars'. Ik ben van 1946 en zoog al die verhalen in mij op, over de oorlogstijd in Hoorn en het andere leven en de acties in Indië.

Jan Peetoom

In de jaren '70 was ik voor schildersbedrijf Verlaat aan het werk in de Grote Waal. Tussen de flats naast de spoorlijn stonden bejaardenwoningen. Zoals het zo vaak gaat in de burgerbouw maak je een praatje met de mensen en dan zeg je langs je neus weg 'ruik ik nou koffie?' Dus gelijk bij een wat oudere mevrouw aan de koffie. Daar zag ik een foto van een vliegenier. Op mijn vraag wie dat was, antwoordde zij: 'Ja dat is mijn zoon. Die was vliegenier en is in de eerste week van mei 1940 neergeschoten en heeft het niet overleefd.' Net zoals dat verhaal van die Rus op die handkar had ik dit nog nooit gehoord of er iets over gelezen. Een oorlogsheld in Hoorn, maar wie? Misschien dat we het nog wel eens horen van die Rus en de vliegenier.

Reactie van de redactie

Naar aanleiding van de herinneringen van Texelaar Henk de Rooij het volgende:

Om met de laatste herinnering te beginnen. Het kan zijn dat de dame van de koffie doelde op vlieger Jan Peetoom. Hij is in augustus 1941 tijdens een verkenningvlucht voor de geallieerden voor de kust van Noorwegen omgekomen. Zijn naam staat vermeld op de gedenksteen van oorlogsslachtoffers in de Nieuwsteeg. Op de website van Oud Hoorn staat een kort, maar indrukwekkend in memoriam. Het Hoornse Vaandrig Peetoom vendel (waterscouts) is na de oorlog naar hem hernoemd. Zijn 'stem' klinkt nog bijna dagelijks over de stad. De ouders van Jan Peetoom schonken ter herinnering aan hun zoon een klok aan het carillon toen dat na de oorlog werd hersteld. De Duitsers roofden in 1943 vrijwel alle Nederlandse torenklokken voor de oorlogsindustrie. Ook die in Hoorn. Jan Peetoom is slechts 24 jaar geworden.

Ook de namen Danner staan op de plaquette. Twee namen zelfs, broers. Hendrik Danner kwam op 4 november 1944 bij Muiden om tijdens een aanval van Britse jachtvliegtuigen op het transport. Hij was 27 jaar oud. Zijn broer Martinus Danner stierf in april 1945 bij een bombardement op een fabriek te Corbusch, nabij de Tsjechische grens, waar hij tewerk was gesteld.

Nico Koppes uit Berkhout was actief in het verzet in Hoorn en Berkhout. Na een actie op 1 juni 1944 stuitte de kleine verzetsploeg op een paar Nederlandse landwachters. Nico, die voor het eerst aan een actie deelnam, overleefde de schotenwisseling niet. Ook twee landwachters lieten het leven. Uit wraak werd Cornelis Koppes, de broer van Nico opgepakt. Hij stierf in december 1944 in Neuengamme. In Berkhout is de Nicolaas Koppesstraat naar de verzetsheld Nico vernoemd.

Tot slot de Rus, die mogelijk door de Duitsers werd geliquideerd. Over dergelijke liquidaties van eigen mensen en krijgsgevangenen in Hoorn is nauwelijks iets bekend. Toon Kahlmann maakt in de memoires van hem en zijn vrouw melding van dergelijke terechtstellingen. Volgens hem zijn daarbij op de binnenplaats van het Oostereiland 'eigen' mensen vermoord. Mogelijk dat ook de 'Rus' dat lot trof. Net zoals de Duitsers in Hoorn en op andere plaatsen Italiaanse krijgsgevangenen inzetten, werkten in Noord-Holland ook Georgiërs en Aziaten (soms Mongolen genoemd) voor de bezetter. Op de begraafplaats aan het Kern werden na de oorlog enkele stoffelijke overschotten met Aziatische kenmerken opgegraven.

Het boek 'Hier is alles gewoon, dat spreekt...' over de Tweede Wereldoorlog in Hoorn, is nog in de winkel van Oud Hoorn en bij de boekhandel te koop.

LOTTE SPITTEL-WALD EN HEINI SPITTEL

In het vorige Kwartaalblad las u over Ernst Levenbach en Heinrich (Heini) Spittel in het oorlogstweeluik over Drieboomlaan 19. Op 20 april 1942 stapten zij in Hoorn op de trein. Een reis die uiteindelijk in Auschwitz zou eindigen. Levenbach werd vermoord. Spittel stierf kort na de bevrijding van het kamp aan uitputting. Charlotte (Lotte) Wald, de echtgenote van Spittel keerde naar Nederland terug. Begin dit jaar verscheen een bijzonder boek: 'Eindstation Auschwitz. Mijn verhaal vanuit het kamp (1943-1945)'. De auteur was arts en kampbewoner Eddy de Wind (1916-1987). Ook hij overleefde de verschrikkingen. Na de oorlog vestigde hij zich als psychoanalyticus in Amsterdam. Het boek in 1945 nog in het kamp geschreven en in kleine oplage in 1946 uitgegeven, bleef onopgemerkt. Pas dit voorjaar verscheen dit dramatische verslag opnieuw. Nu kreeg het volop aandacht. Eddy de Wind en Friedel Komornik, waarmee hij in Westerbork was getrouwd, werden als arts en verpleegster in respectievelijk blok 9, een ziekenbarak en blok 10, het medisch experimentenblok van Mengele en Clauberg te werk gesteld. Zij reisden met hetzelfde transport als Heini Spittel en Lotte Wald naar Auschwitz. Met behulp van briefjes en vluchtige ontmoetingen onderhield men contact met elkaar.

STADSBEELD

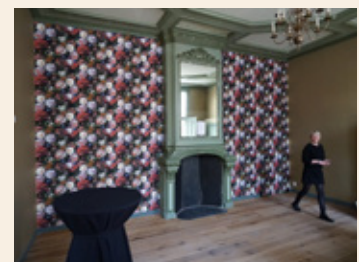
restauranten, wijzigingen en verval

Een parel voor Hoorn

Achterom 3-5, een parel voor Hoorn

Het bouwdeel met de roze gevel gaat terug tot 1596 en werd in 1615 verbouwd, om te dienen als woning van burgemeester Sonck. In de zeventiende eeuw werd Achterom 7 erbij betrokken. Rond 1800 heeft er aan de achterzijde een uitbreiding plaats gevonden. Hierdoor ontstond een binnenplaats. Lange tijd, tot in het begin van de twintigste eeuw, deed het monument dienst als diaconiehuis voor de opvang van de armen. Vanaf de jaren dertig tot medio de jaren zestig van de vorige eeuw was het een tehuis voor ouden van dagen. Daarna nam een begrafenisondernemer het complex in gebruik.

Toen Oud Hoorn vernam dat er in Achterom 3-5 een groot aantal appartementen gebouwd zou worden waren wij niet direct enthousiast, wij vreesden dat er veel inbreuk gepleegd zou worden op de monumentale waarde. Onze argwaan bleek niet gegrond, Architectenbureau TPAHG heeft een goed verbouwplan voor dit rijksmonument gemaakt. De buitenzijde is mooi intact gebleven. Uit niets blijkt dat er in dit monument 14 appartementen zijn gerealiseerd. Ook binnen zijn op veel plaatsen belangrijke monumentale details nog steeds zichtbaar.

Draafsingel 24

Voor dit gemeentelijk monument is een plan ingediend voor het maken van een plat afgedekte aanbouw aan de achterzijde en het aanbrengen van een gevelwijziging aan de achterzijde. De oorspronkelijk pui in de achtergevel wordt hergebruikt in de nieuwe aanbouw.

Gedempte Turfhaven 36

De aanvrager wil op het platte dak van dit beeldbepalende pand een opbouw/koekoek maken, een kleine, hoog aangebrachte dakkapel, en in het voordakvlak een extra dakraam plaatsen. De monumentencommissie

is van mening dat de bestaande afzuiginstallaties op het platte dak in ieder geval niet dichterbij de openbare ruimte geplaatst mogen worden.

Gouw 23

Voor het wijzigen van de voorgevel is een voorlopig ontwerp gemaakt. De huidige pui/entree is terugliggend en zou moeten worden vervangen door een gevullevende pui met harmonicadeur. De monumentencommissie is van mening dat het voorgestelde plan geen verbetering is, maar geeft aan dat er wel ruimte is voor een nieuwe invulling.

Grote Oost 2

Voor het realiseren van twee (extra) appartementen in dit rijksmonument, waar eerst het Affiche museum (rijksmonument) was gehuisvest, is een aanvraag omgevingsvergunning ingediend.

Grote Noord 15 (Koepelkerk)

Twee ladders en een bordes aan de Koepelkerk (zijde Achterom) worden vervangen. Het materiaalgebruik (staal) en kleurgebruik zullen gelijk blijven.

Grote Noord 37 en Achterom

Voor dit beeldbepalende complex (het voormalige Victoriatheater) is een plan ontwikkeld waarbij het pand aan de Grote Noord gehandhaafd blijft. De voormalige bioscoopzaal wordt gesloopt. Hierdoor ontstaat weer een open binnenterrein. Het pand aan het Achterom wordt vernieuwd. Hier zijn twee bouwlagen en een kap toegestaan. Aan het Achterom worden drie appartementen gerealiseerd en aan het Grote Noord twee. De appartementen

aan het Grote Noord zijn bereikbaar via een corridor aan het Achterom. Het pand aan het Grote Noord wordt opgeknapt en aan de achterzijde wordt een balkon toegevoegd. De monumentencommissie vraagt wel aandacht voor de winkelpui van het pand aan het Grote Noord.

Korenmarkt 2

Het betreft het renoveren van het dak van een rijksmonument. De kap wordt aan de binnenzijde geïsoleerd. De Oud-Hollandse dakpannen worden vervangen

en in het linker- en rechterdakvlak worden twee dakramen geplaatst. De monumentencommissie heeft bezwaar tegen het geheel vervangen van de dakbedekking. Hierdoor ontstaat er een te strak dakvlak zonder de kenmerkende nuanceringsen. De commissie adviseert alleen de 'slechte' dakpannen te verwijderen en aan te vullen met gebruikte Oud-Hollandse dakpannen.

Korenmarkt 4

In dit voormalig kaaspakhuis, tevens rijksmonument, worden 4 appartementen en 2 studio's gerealiseerd. Op de begane grond komt één wooneenheid en vervolgens per verdieping twee wooneenheden. Het trappenhuis blijft behouden evenals de standvinken, dat zijn verticale delen die scheidingmuur ondersteunen. De ramen die in slechte staat verkeren

elkaar gekoppeld door middel van een verbindingselement tussen de kappen. De commissie heeft waardering voor het feit dat de twee panden als één pand ingevuld gaan worden en dat daarbij de bestaande kleinschaligheid niet wordt aangetast.

Herstel fundering toren Grote Kerk

De toren van de Grote Kerk is eigendom van de gemeente. De paalfunderingen van de toren dateren uit circa 1840.

worden vervangen. In het linker- en rechterdakvlak worden enkele dakramen geplaatst. Aan de linkerzijde wordt een dakkapel gerealiseerd ten behoeve van de badkamers. De monumentencommissie acht het realiseren van vier appartementen en twee studio's in principe voorstelbaar, waarbij zij wel aangeeft het woonprogramma tamelijk overspannen te vinden.

Munnickenveld 11-13

Dit bouwplan betreft het samenvoegen van twee panden. Op de begane

grond, waarvan het rechterpand is aangewezen als gemeentelijk monument, worden twee bescheiden doorbraken gerealiseerd. De panden worden aan

De palen zijn aangetast door een houtbacterie, hierdoor verzakt de toren. De verbouwing van de kerk tot hotel is onlangs begonnen en de grootscheepse metamorfose van het plein is reeds in uitvoerig. De hoogste tijd om de fundering te versterken.

Ramen 31A en Kerkplein 3

Oud Hoorn ijvert sinds lang voor een stijlvolle reclamevoering in de binnenstad. De gemeenteraad heeft een reclamebeleid vastgesteld. Helaas

kan het jaren duren voordat tegen buitensporige overtredingen wordt opgetreden. Eindelijk is de gemeente een handhavingprocedure gestart voor Kerkplein 3 en Ramen 31A. Het plaatsen van schermen en frames met doek is volgens de richtlijnen als reclametoepassing niet toegestaan binnen het beschermd stadsgezicht.

Ramen 26

Voor dit beeldbepalende pand is een plan ingediend voor het realiseren van drie dakkapellen. Twee op het linker dakvlak en één op het rechter dakvlak. In de welstandsnota staat omschreven dat een dakkapel maximaal 3,00 meter breed mag zijn. De voorgestelde dakkapellen voldoen niet aan de criteria uit de Welstandsnota en de monumentencommissie adviseert de dakkapellen dan ook aan te passen.

Stationsplein 2 (stationsgebouw)

Het Comité 40-45 Hoorn heeft met steun van Vereniging Oud Hoorn en Stichting Kerkmeijer-De Regt het initiatief genomen voor het plaatsen van een plaquette op de linkerzijgevel van het stationsgebouw (rijksmonument). In de plaquette (natuursteen) zijn

de namen gelaserd van de 16 Joodse inwoners van Hoorn die op 20 april 1942 zijn afgevoerd naar Auschwitz en Sobibor.

VERLEDEN & HEDEN

WILLY WIGGELAAR

Garage aan de Gasfabriekstraat

In 1909 koopt de gemeente Hoorn enkele percelen aan voor de aanleg van een verkeersweg tussen het Gerritsland en de Oude Turfhaven. Deze wordt de Gasfabriekstraat genoemd. De huizen zijn tussen 1948 en 1954 gebouwd. De oostkant van de straat is in 1990 vervangen door nieuwbouw.

Tot eind jaren '90 stond op de hoek van de Peperstraat met de Gasfabriekstraat een garage. De laatste drie pandjes van de Peperstraat waren samengevoegd

en werden als werkplaats gebruikt. De showroom was in de Gasfabriekstraat. De occasions stonden op het pleintje naast het woonhuis.

De laatste eigenaar was Gerrit Vertelman. In de volksmond Nikkel genoemd. Nikkel was ook de eigenaar van het huis op de hoek van de Oude Turfhaven met de Gasfabriekstraat. Daar heeft nog een tijdje een club in gezeten die de Doofpot werd genoemd. Tom van Dulmen huurde de garage van Vertelman tot eind jaren '70. Toen werd hij dealer van Hyundai en vertrok

naar Hoorn '80.

Vertelman zette het garagebedrijf voort tot eind jaren '90. Toen heeft hij alles verkocht.

Bouwbedrijf Sijm, de Koning B.V. bouwt er vier nieuwe woningen, drie in de Peperstraat en één op het pleintje waar de occasions hebben gestaan. De bouw duurt een half jaar langer dan de bedoeling was. Vroeger nam men het niet zo nauw met het milieu. Daardoor was de grond sterk verontreinigd en moest er veel dieper gegraven worden. Maar het was het wachten waard.

Lidmaatschap:

Minimaal €22,50 per jaar, incl. Kwartaalblad
Gezinslid: €12,- per jaar
Lid voor het leven:
Ouder dan 45 jaar:
eenmalig €630,-
Ouder dan 55 jaar:
eenmalig €450,-
Ledenadministratie:
leden@oudhoorn.nl
Contributie:
NL92 INGB 0000 7229 54

Het lidmaatschap geldt voor een heel kalenderjaar.
Lidmaatschap uiterlijk één maand voor einde kalenderjaar schriftelijk opzeggen.

Losse nummers:

leden: €4,50
niet-leden: €6,-
NL86 INGB 0002 1448 88

Redactie:

Jacq Entius, Ben Leek,
Wally Ooms, Egbert Ottens,
Hans Rijswijk,
Christiaan Schrickx,
Femke Uiterwijk,
Willy Wiggelaar

Redactieadres:

E.S. Ottens,
Renoirhof 155, 1628 XC Hoorn
e-mail: redactie@oudhoorn.nl

Copyright:

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de redactie

Productie:

Van Vliet Printing B.V.
Verlengde Lageweg 1
1628 PM Hoorn

